

**HAYVANSAL ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN
GENEL DURUMU VE COVID-19 ETKİSİ ÜZERİNE
YAPILACAK OLAN ANKETİN İNCELENMESİ**

Nazan YASUL ERGEZER

Yüksek Lisans Tezi

Organik Tarım İşletmeciliği

Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Emre TEKÇE

2025

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ORGANİK TARIM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI
ORGANİK TARIM İŞLETMECİLİĞİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HAYVANSAL ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN GENEL DURUMU VE COVID-19 ETKİSİ ÜZERİNE YAPILACAK OLAN ANKETİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazan YASUL ERGEZER

Danışman: Doç. Dr. Emre TEKCE

BAYBURT - 2025

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Emre TEKCE danışmanlığında, Nazan YASUL EREGEZER tarafından hazırlanan “Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumu ve Covid-19 Etkisi Üzerine Yapılacak Olan Anketin İncelenmesi” adlı bu çalışma 16.01.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Recep GÜMÜŞ

Üye : Doç. Dr. Bora GÖKTAŞ

Üye : Doç. Dr. Emre TEKCE

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../2025 tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bünyamin ALİM
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Emre TEKCE danışmanlığında hazırlamış olduğum “Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumu ve Covid-19 Etkisi Üzerine Yapılacak Olan Anketin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

16.01.2024

Nazan YASUL ERGEZER

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, değerli bilgi ve katkıları ile yöneten, tezimin ve okulumun her aşamasında sabrını, engin tecrübesiyle yardımlarını esirgemeyen beni bu güzel bölümle tanıştıran hayatıma kalıcı güzellikte yön veren değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Emre TEKÇE' ye en derin saygı ve şükranlarımı sunarım. Bu zorlu süreçte derdimi dert edinen sabrıyla ve sevgisiyle desteklerini benden esirgemeyen eşim Burak ERGEZER'e, küçücük yaşına rağmen benimle okula gelen derslerimde akıllı uslu yanımda olan güzel kızım Nisa ERGEZER'e varlığıyla bana güç veren oğlum Selim ERGEZER'e mutluluk kaynağım oldukları için ve her anıma anlam kattıkları için çok teşekkür ederim. Eğitim şart diye çıktığım bu yolda beni ben yapan bana hayat veren biricik ailem rahmetli babam Mehmet YASUL'a ve annem Ayşe YASUL' a teşekkürlerimi sunarım.

Nazan YASUL ERGEZER

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYVANSAL ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN GENEL DURUMU VE COVID-19 ETKİSİ ÜZERİNE YAPILACAK OLAN ANKETİN İNCELENMESİ

Nazan YASUL ERGEZER

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Organik Tarım İşletmeciliği Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emre TEKCE

Bayburt-2024, Sayfa: 49

Bayburt ilinin geniş mera alanları, Çoruh havası ile Kelkit vadisi arasındaki bulunması, sanayi kuruluşlarına uzak olması ve bölgedeki çiftçilerin gübre kullanımının düşük olmasıyla organik bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan ili en önemli ekonomik kaynağı olarak tarım ve hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Fakat 2019 yılının sonlarına doğru başta Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan daha sonra tüm dünyaya yayılan covid-19 tüm dünyada başta insanların evlerine kapanmaları, seyahat kısıtlamaları, gıda tedarik zincirindeki sıkıntılar ve ekonomik kapsamda daralmalar ile kendini gösteren en dönemli salgın hastalıklardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda Covid 19 sürecinde Bayburt'taki çiftçiler (175 adet), hayvansal ürün üreten işletmeler (49 adet) ve satış yapan marketler (163 adet) üzerindeki etkilerini incelemek üzere anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışma ile Bayburt ilindeki çiftçilerin, ürün üreten işletmelerin ve marketlerin genel demografik özelliklerinin incelenmesi sağlanmıştır. Çalışmada anket yöntemi kullanılmış ve üreticilerden elde edilen veriler SPSS 25 paket programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ANOVA testi, T-testi ve Korelasyon analizleri uygulanmış ve sonuçlar çalışmada değerlendirilmiştir. Çalışma değerlendirildiğinde çiftçilerin büyük bir çoğunluğunun covid 19 döneminde Tarım ve Ormanlık Bakanlığının desteklerinden faydalandığını ancak bu desteklerin yeterli olmadığını daha fazla destek sağlanması gerektiğini, tüketicilerin bu dönem içinde et ve süt ürünlerine karşı talebin azaldığını, hayvan yemlerini bulmada kısmen de olsa sıkıntı yaşandığını ve bu dönemde tüketicilerin doğal beslenmeye önem vermeye başladığı ifade edilmektedir. Ek olarak bu dönemde hayvan sağlığını ve gerekse gelen ziyaretçilerini, işçilerin sağlığını korumak için tedbirler aldıklarını, temizliğe daha çok önem verdiklerini ve bu kapsamda temizlik malzemesi ile ekipmanlarına daha fazla maliyetlerin arttığını belirtmişlerdir. Hayvansal ürün üreten işletmelerde çiğ süt depolama tanklarının yeterli olmadığı, üretimin azaldığı, temizlik tedbirlerine bağlı olarak iş gücü ile temizlik masraflarının arttığı belirtilmiştir. Covid 19 döneminde marketlerin et ve süt ürünlerinin temini noktasında sıkıntı yaşadıkları, yaşanan tedarik sıkıntısına bağlı olarak market gelirlerinin azalması ile küçülmeye gidildiği ve halkın genel olarak et ve süt ürünlerine karşı tüketim alışkanlıklarının değiştiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak dünya genelinde covid 19 salgının dünya genelinde ekonomik acıdan büyük sıkıntılara

sebepe olmuştur. Ülkemizde de özellikle tedarik zincirindeki sıkıntılar ve halkın hayvansal ürünlere karşı oluşan korkusu çiftlerimiz ve marketleri olumsuz yönde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Bayburt, üretim, tüketim, et ve süt ürünleri, alınan önlemler.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

EXAMINATION OF THE SURVEY TO BE CONDUCTED ON THE GENERAL SITUATION OF ANIMAL PRODUCTION ENTERPRISES AND THE EFFECT OF COVID-19

Nazan YASUL ERGEZER

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Organic Agriculture Management

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Emre TEKCE

Bayburt-2024, Pages: 49

Bayburt province is considered to be an organic area due to its large pasture areas, its location between the Çoruh basin and the Kelkit valley, its distance from industrial establishments and the low fertiliser use of the farmers in the region. In this respect, agriculture and animal husbandry come to the fore as the most important economic source of the province. However, covid-19, which emerged in Wuhan, China towards the end of 2019 and then spread all over the world, is considered to be one of the most periodic epidemics that manifests itself with the closure of people to their homes, travel restrictions, problems in the food supply chain and economic contractions. In this context, a survey study was conducted to examine the effects of covid 19 on farmers (175 units), animal product producing enterprises (49 units) and markets (163 units) in Bayburt. With this study, the general demographic characteristics of farmers, product producing enterprises and markets in Bayburt province were examined. The survey method was used in the study and the data obtained from the producers were analysed with SPSS 25 package programme. ANOVA test, T-test and Correlation analyses were applied to the data obtained and the results were evaluated in the study. When the study is evaluated, it is stated that the majority of our farmers benefited from the supports of the Ministry of Agriculture and Forestry during the covid 19 period, but these supports were not sufficient, more support should be provided, consumers' demand for meat and dairy products decreased during this period, there was a partial difficulty in finding animal feed, and consumers started to give importance to natural nutrition during this period. In addition, they stated that they took measures to protect animal health and the health of visitors and workers during this period, and that they paid more attention to cleanliness and in this context, more costs were incurred for cleaning materials and equipment. It was stated that raw milk storage tanks were not sufficient in enterprises producing animal products, production decreased, labour force and cleaning costs increased due to cleaning measures. It was stated that the markets had difficulties in the supply of meat and dairy products during the Covid 19 period, the market revenues decreased due to the supply problems experienced, and the consumption habits of the public towards meat and dairy products in general changed. As a result, the Covid 19 outbreak has caused great economic

difficulties worldwide. In our country, especially the problems in the supply chain and the fear of the public against animal products have negatively affected our farmers and markets.

Keywords: Covid-19, Bayburt, production, consumption, meat and dairy products, measures taken.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	IV
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
TABLOLAR.....	XI
ŞEKİLLER.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII
SİMGELER.....	XIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. GENEL BİLGİLER	5
1.1. COVID-19’UN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİSİ	3
1.2. COVID-19’UN SOSYAL HAYAT ÜZERİNE ETKİSİ.....	3
1.3. COVID-19’UN TARIM VE HAYVANCILIK ÜZERİNE ETKİSİ	4
1.4. BAYBURT İLİ İÇİN BİLGİLER	6
1.4.1. Sosyal Yapı.....	7
1.4.2. Bayburt’ta Hayvansal Üretim Verileri	7
İKİNCİ BÖLÜM	13
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	16
3. YÖNTEM	16
3.1. MATERYAL	16
3.2. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	16
3.3. EVREN VE ÖRNEKLEM	16
3.4. ARAŞTIRMAYA KATILIM.....	16
3.5. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ARAÇLARI.....	17
3.6. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ VE FAKTÖR ANALİZİ	17
3.7. VERİLERİN ANALİZİ.....	19
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	20
4. ARAŞTIRMANIN ANALİZİ VE BULGULARI	20
4.1. BAYBURT’TAKİ ÇİFTÇİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	20
4.1.1. Bayburt’taki Çiftçilerin Genel Durumunun Değerlendirilmesi.....	21
4.2. HAYVANSAL ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	25
4.2.1. Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumu.....	26
4.3. BAYBURT İLİNDEKİ HAYVANSAL ÜRÜN SATAN MARKETLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	28
SONUÇ VE ÖNERİLER	31
Hayvansal Üretim Yapan İşletmeler	34
Bayburt İlindeki Hayvansal Ürün Satan Marketler	36

KAYNAKÇA.....	38
EKLER	43
Ek 1: Katılımcı Anketi.....	43
ÖZ GEÇMİŞ	49

TABLÖLAR

Tablo 1: Bayburt İline Bağlı İlçelerin Nüfus Dağılımı.....	7
Tablo 2: Araştırma Güvenirlik İstatistikleri	18
Tablo 3: Ankete Katılan işletmelere Ait Ölçekler İçin KMO ve Bartlett Testi.....	18
Tablo 4: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan Çiftçilerin Demografik Özellikleri.....	20
Tablo 5: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumu	21
Tablo 6: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin COVID-19 Dönemi ile İlgili Düşünceleri	23
Tablo 7: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin COVID 19 Dönemi ile İlgili Düşüncelerinin Analizi.....	24
Tablo 8: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi	25
Tablo 9: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumunun Değerlendirilmesi	26
Tablo 10: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Covid-19 Dönemi Hakkındaki Düşünceleri	27
Tablo 11: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Covid 19 Dönemi Hakkındaki Düşüncelerinin Analizi	27
Tablo 12: Hayvansal Ürün Satan Marketlerin Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi	28
Tablo 13: Bayburt İlindeki Marketlerin Covid 19 Dönemi Hakkındaki Düşünceleri	29
Tablo 14: Bayburt İlindeki Marketlerin Covid 19 Dönemi Hakkındaki Düşüncelerinin Analizi	29

ŞEKİLLER

Şekil 1: Covid-19 Hastalığının Dünya Çapında Etkisi	1
Şekil 2: Bayburt İl Haritası	6
Şekil 3: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Değerlerinin TL Endeksi Açısında Değişimi	8
Şekil 4: Tük Verilerinin Yıllara Göre Türkiye’deki Küçükbaş Hayvan Sayısı	8
Şekil 5: Tük Verilerinin Yıllara Göre Bayburt’taki Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	9
Şekil 6: Tük Verilerinin Yıllara Göre Bayburt’taki Küçükbaş Hayvan Sayısı.....	10
Şekil 7: Bayburt İli ve İlçelerindeki İşletme Sayıları.....	10
Şekil 8: Bayburt’ta Yıllara Göre Süt Üretim Miktarları	11
Şekil 9: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Değerlerinin TL Endeksi Açısında Değişimi	11

KISALTMALAR

WHO	: World Health Organization
2019-nCoV	: Covid-19
CoV	: Coronavirüs
ANOVA	: Tek Yönlü Varyans Analizi
SPSS 25	: Statistical Package Fort He Social Sciences
PPF	: Practices İn Poultry Farming
PFPF	: Problem Faced For Poultry Farming

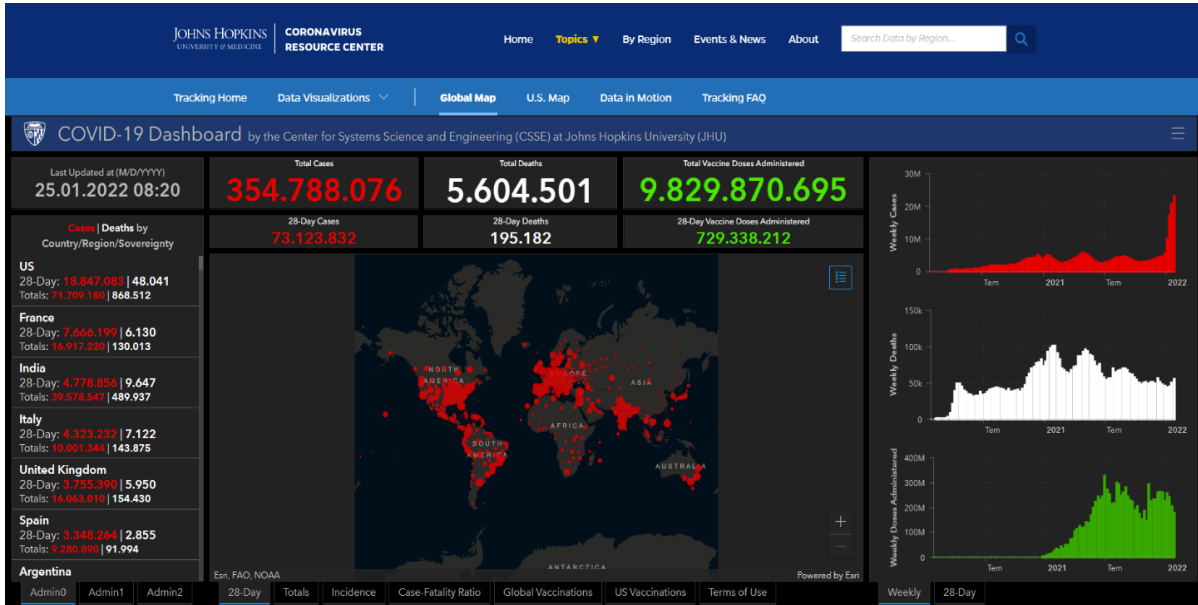
SİMGELER

TL	: Türk Lirası
LT	: Litre

GİRİŞ

2019 yılının son gününde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve çok kısa bir sürede tüm dünyaya yayılarak covid-19 adı verilen influenza tipi World Health Organization (WHO) tarafından salgın olarak kabul edilmiştir (Hashem, González-Bulnes & Rodriguez-Morales, 2020).

Tüm ülkede, karantinalar ve sosyal mesafe, maske zorunluluğu, ulaşım araçlarının kapatılması, market kısıtlamaları, seyahat yasakları ve sınır kontrolü, sokağa çıkma kısıtlamaları dahil olmak üzere virüsün yayılmasını kontrol etmek için sıkı önlemler ve kontroller alındığı görülmüştür (Meher, Afrin, Islam & Zinnah, 2021). Bu süreçte bir çok kişi ekmeğini dahi dışarıdan temin etmek yerine kendi mutfaklarında üretmeye çalışmıştır (Herliandry, Nurhasanah, Suban & Kuswanto, 2020). Covid-19 virüsünün marketlerden alınan paketli gıdalar üzerinde yaşadığı kabul görülünce paketli gıdalar defalarca dezenfekte edilmiştir ve zorunlu olmadıkça evden dışarı çıkılmaması istenmiştir (Karagenç). Hastanelerimiz kapasite üstüne hastaları ağırlamış, sağlık çalışanlarımız ailesinden uzak kalma pahasına virüsle mücadele için titizlikle çalışmışlardır (Özden, 2021). Covid-19 olarak bilinen (2019-nCoV) influenza tipi hastalık için karantina süreleri yumurtlama dönemleri de göz önüne alınarak ilk aşamada 14 gün (2 hafta) olarak belirlenmiştir.

Şekil 1: Covid-19 Hastalığının Dünya Çapında Etkisi (Johns Hopking Universty And Medicine, 2021)

Etkili tedaviler, kalıcı çözümler ve aşılar geliştirilinceye kadar pandemi sürecini kontrol altına almak için tüm önlemler (kapatmalar, fiziksel mesafe, maske, enfekte kişileri test etme,

artan kişisel hijyen ve savunmasız kişilerin korunması) alınmıştır (Munir vd., 2020). Bu kriz durumundan kaynaklı hastalığı ağır geçirenler yoğun covid-19 virüsünün bulaşıcılığını, yayılma hızını yavaşlatmak için alınan bu tedbirler başka olumsuz sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak ithal ve ihracat olan ürünlerin akışı yavaşlatmış hatta durağan noktasına geldi birçok endüstriyel/tarım faaliyetinin durdurulması ekonomideki bu ani değişiklikler, sosyal ve beşeri faaliyetlerin ve küresel ekonominin ciddi şekilde bozulmasına neden olmuş ve bu da gıda güvensizliği riskini ortaya çıkartmıştır (Anıl, 2022).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL BİLGİLER

1.1. COVID-19'UN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİSİ

Covid-19'un kısa ve uzun vadeli gıda güvenliği ve küresel ekonomi üzerindeki etkisi hakkında tam bir fikir edinmek için henüz çok az zaman geçmiş olsa da, bazı etkiler şimdiden belirli şekiller oluşturmaya başladı (Çütçü, 2021). Covid-19'un tedarik zincirinde kopukluklar yaratması nedeniyle temini ve dayanıklılık için alternatif gıda ağlarının varlığı araştırılmıştır (Demirkol, 2020). Geleneksel gıda üretimi dağıtımı ve tüketim çemberinde pandemi kaynaklı kesintiler, küresel gıda sistemiyle ilgili problemler yaşanmaya başladı ve hayat devam edebilmesi için beslenmenin yeniden yerelleşmesine ve bölgeselleşmesine dikkat çekilmeye çalışıldı (Demirbaş, 2023). Kısıtlamalar ve karantinalar ise gıda zincirini, kalitesini ve teminindeki sürekliliğini bozdu (Atalan-Helicke & Abiral, 2021). Tarım ürünleri doğada çoğunlukla bozulabilir, bu nedenle çiftçi satılmayan ürünleri daha uzun süre saklamak gıda kalitesinin düşmesine ve maliyetinin artmasına neden olur (Yüksel, Çelen & Karagöz, 2020). Üretimde süt ve süt mamülleri temini covid-19'dan en çok etkilenen oldu (Poudel vd., 2020).

Krizler çoğunlukla değişime yol açar (Guiné vd. 2022). Krizler hastalıklar toplumlarda karmaşa yaratırlar ve söz konusu olan bir doğal felaket olunca bunu önceden bilmek ve sonuçlarını kestirebilmek en azından günümüz için olanaksızdır (Demirtaş, 2000). Dünyanın mücadele ettiği bu krizlerden işletmelerde payını almaktadır (Kandemir & Gümüş, 2021). Küresel dünyada bir ülkenin problemi küresel ticaret nedeniyle diğer ülkeleri de hızlı bir biçimde etkilemektedir (Altuntaş & Atsan, 2021). Elbette bununla mücadele için imkânlar ölçüsünde tüm yetkili kurumlar tarafından tedbirler alınmaya çalışılmaktadır. Ancak problemlerin artan bir hızla devam etmesi, yönetimleri ekonomik yönden zayıflatmakta ve olanakları kısıtlamaktadır (Çütçü, 2021). Ekonomik göstergelerdeki zayıflama yapılacak her türlü desteği azaltma anlamına gelmekteydi. Bu durum net bir şekilde işletmelere yansımaktaydı (Gürsoy & Artantaş, 2022).

1.2. COVID-19'UN SOSYAL HAYAT ÜZERİNE ETKİSİ

Yakın tarihli bir incelemede covid-19 ismi verilen virüsün yüzeylerde, özellikle gıda tüketim ürünlerinin paketlerinde hayatta kalmasına yol açtığı ve 2 saatten 9 güne kadar büyük değişkenlik kaydettiği görülmüştür (Kampf vd., 2020). Bu covid-19 riskinin yayılma hızının ne derece korkunç olduğunu belgeler niteliktedir ve tecrübelerimizden kaynaklı bildiğimiz daha önceki yıllar da yaşanan bu benzer nitelikteki bulaşıcı hastalıklarda vardır (Yıldız, 2014). Bu

hastalıkların bazı ortak alanları vardır ve alınacak tedbirler de geçmiş deneyimlerden ders çıkartarak uygulanmaya konulacaktır (Tayar, 2020). Durumun ciddiyetinin farkına varan her ülke, salgınla mücadele için çoğunlukla ilacın dışında sosyal mesafe ve maske eldiven gibi önlemler alarak özel adımlar attı (Özçakmak & Işıl, 2020). Tarım ve hayvancılık, gıda güvenliğini ve insani gelişmeyi yaşam sürdürülebilirliği destekleyen en önemli ekonomik sektör olarak karşımıza çıkmaktadır (Can & Sakarya, 2012).

Covid-19 pandemisinin öncelikle insan yaşamının sürdürülebilirliğini, ikincil olarak da ekonomiyi kapsadığı için tarım sektörü ve gıda üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi önemlidir (Baskan, 2020). Pandemi ile birlikte karantinalar arttıkça çalışma saatlerinde esneklikler olmaya başladı tedarik zinciri esnekliğinin bir tanımı, “tedarik zincirinin hem kesintilere direnme hem de kesintiler meydana geldikten sonra operasyonel kapasiteyi geri kazanma yeteneğidir” (Bayraktutan & Özbilgin, 2015). Farklı alıcı-tedarikçi ilişkileri yapılarına sahip endüstrilerdeki gıda tedarik zincirlerimizin performansına ilişkin gelecekteki araştırmaları önermektedir (Hayes, Schulz, Hart & Jacobs, 2021). Hijyen en üst planda tutularak önlemler alınmalıdır, çünkü gıda maddelerinin enfekte kişiler tarafından işlenmesi yoluyla gıda maddelerinin kontaminasyonunun meydana gelme olasılığı vardır (Eraslan, 2021). Taze ve paketlenmiş hayvansal ürünler olan et ve süt gibi yiyeceklerin işlenmesinden sonra bol su ile el yıkama veya dezenfekte etmeyi, taze ve pişmiş gıda malzemelerinin birebir el ile temasından kaçınmayı, iyi pişmiş et tüketmeyi ve et ve et ile işlenmiş malzemelerin donma sürelerini 3 aydan fazla uzatmayı gibi sıhhi önlemler içerir (Galanakis, 2020).

1.3. COVID-19’UN TARIM VE HAYVANCILIK ÜZERİNE ETKİSİ

Üretim sektörünün en başında yer alan yaşam zincirimizin en kalın ve hayatsal öneme sahip halkası olan ve çeşitli sanayi kollarına destek veren aynı zamanda istihdam sağlayan tarım ve hayvancılık sektörü de dünya genelinde etkilenmiştir (Bayraktar vd., 2020). Özellikle, hayvancılık sektörü ve ilgili endüstriler, en çok etkilenen sektörler arasındadır (Gündüz, 2023). Bu, esas olarak hayvan hareketinin sınırlamalarına bakım ihtiyaçlarının kısıtlanmasına ve üretim girdilerinin bulunabilirliğinin azalmasına bağlanıyor (Demirhan & Şahinler, 2022). Hayvancılık sektörünün sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen diğer faktörler, karantina, sokağa çıkma yasağı nedeniyle işçi sıkıntısı, kısıtlamadan kaynaklı veterinerlere ulaşım zorluğu, tüketicinin satın alma gücünün güçlü düşüşü, hayvancılık için kendi mahsulünün üretiminin azalması ve sağlık hizmetlerinin yoğunlaştırılması olmuştur (Aslım & Yaşar, 2020). Böyle bir etki, yalnızca ekonomik olarak hayatımızı zora sokmasıyla değil aynı zamanda tecrit ve sıhhi kuralların hayvan bakımı ve refahı üzerindeki etkileri nedeniyle de son derece önemlidir (Afacan & Nazmi, 2020). Pandemi protokolleri ve kuralları, işgücü ve girdi temini

eksikliği veya yokluğu ile birlikte üretim ve dağıtımın bozulmasıyla piyasanın tedarik zincirine müdahale etmektedir ve bu da hayvancılık, et ve süt ürünleri yanı sıra tavukçuluk üretimini büyük ölçüde etkiler (Poudel vd., 2020). İnsanlarda ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların yaklaşık %70'inin de zoonotik yani hayvansal kökenli olduğunu bilinen en büyük gerçeklerdendir (Munir vd., 2020). Ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar hayvanlardan insanlara gerek tema gerekse beslenme yoluyla insanlara bulaşmıştır (Košnik vd., 2015). Coronavirüsler (CoV'ler) ilk olarak 1960'ların ortalarında tanımlandı ve insanları (Homo sapiens) ve kuşlar ve memeliler dahil diğer hayvanları enfekte ettiği biliniyor (Rodriguez-Morales, 2020). Karantina sırasında insan faaliyetinin büyük ölçüde azalmasıyla, vahşi yaşamın veya çiftlik binalarına ve meralara daha yakın olması muhtemeldir ve bu da enfeksiyon yayılma riskini artırır (Payne vd., 2016). Bulaşıcı hastalığa maruz kalınan yerlerde işçi eksikliği ve insan faaliyetleri, hayvancılık, et ve süt tedarik zincirlerinin dünya çapında sürdürülebilirliğinde önemli aksamalara neden oluyor (Tuğaç, 2020). Örneğin Çin'de karantina altındaki bazı çalışanların varlığı birçok ilde faaliyet gösteren mezbaha sayısını azalttı; faal olanlar bile tam kapasite çalışmıyor, bu da Pekin'in en büyük toptan satış pazarındaki Xinfadi pazarı gibi yerel Çin et pazarlarında et kıtlığına ve et fiyatlarında keskin artışlara yol açıyor (Mukherjee & Pahan, 2021). Pandemi, dünya çapında gıda sistemlerini, özellikle tarımsal girdi ve çıktı pazarlarını, gıda işleme ve gıda değer zincirleri boyunca istihdamı önemli ölçüde etkiledi ve bu da yoksulluğu ve gıda ve beslenme güvensizliğini artırdı (Poudel vd., 2020).

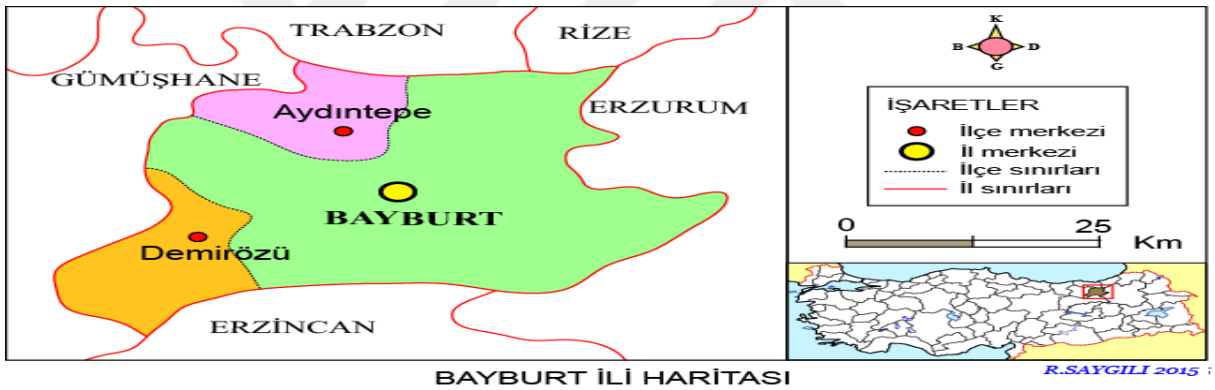
Üreticilerin en önemli girdisi olan yemin pandemi döneminde özellikle kanatlı sektöründe önemli düzeyde artış ($P<0,05$) gösterdiği belirlenmiştir ve pandemi sırasında hayvansal ürün/yem paritesindeki en fazla azalma -%10,28 ile yumurta sektöründe yaşanmıştır (Faaootu, 2020). Sonuç olarak, pandemi döneminde hayvansal ürün fiyatları artmış ancak girdi fiyatlarında artış daha fazla olmuştur (Keskin, 2022). Ayrıca üreticilerin pandemi döneminde başta yumurta tavukçuluğu olmak üzere ürün/yem paritesi değerlerine göre daha düşük karlılıkla çalışmak zorunda kaldıkları belirlenmiştir (Faaootu, 2020).

Salgının hayvan arzı üzerindeki uzun vadeli etkisi gelecekte zaman dilimin de daha belirgin olacaktır (Balci, 2011). Tüketicilerin gıda alışverişine yönelik tutumlarına ilişkin gözlemlerimiz, güvenin bozulduğunu gösteriyor tedarik zincirlerinin kesintiye uğraması, ürünlerle dolu süpermarket rafları bulma beklentisi gibi, genellikle gıda ile günlük karşılaşmaları tanımlayan, doğal olarak kabul edilenleri kopardı (Özbay & Koç, 2021). Bunun sonucunda panik satın alma ve spekülasyonist istifleme ortaya çıktı (Hobbs, 2020); gıda fiyatları, küresel bozulma riskleri ile yeni göreceli yüksek seviyeler belirledi. (Cambefort, 2020). Halka açık yerlere çıkmak, nakit para kullanmak ve muhtemelen kontamine yüzeylere dokunmak gibi

virüsün bulaşmasıyla ilgili korkular, pandeminin istisnai koşulları altında daha güvenli ve “güvenilir” hissettiren yeni alışkanlıklar yarattı (Abiral & Atalan-Helicke, 2020).

1.4. BAYBURT İLİ İÇİN BİLGİLER

Bayburt ili, Doğu Karadeniz Bölümü’nün iç kısmında ve Yukarı Çoruh Havzası’nda, Çoruh Nehri’nin etrafında yerleşim göstermiştir. Şehrin ortasından Çoruh Nehri geçmektedir. Kop ve Soğanlı Dağları arasında, deniz seviyesinden 1.550 m yükseklikte bulunmaktadır (Tarkan, 1974). Kuzeyinde Trabzon, kuzeydoğu tarafında Rize ve batı tarafında ise Gümüşhane bulunmaktadır. Bayburt ovasında iklim bulunduğu konum gereği karasal bir karakter gösterir. Yıllık ortalama sıcaklığı 9°3 olan Bayburt’ta en düşük ortalama sıcaklık -6°5 a düştüğü gibi, ortalamanın dışında -20ler de ara ara hissedilir ve en yüksek ortalama sıcaklıkta 18°9 a yükselmektedir. Bu değeri ile Bayburt, Erzurum’la paralellik gösterir. Yıllık ortalama yağışı ise 438 mm. olan Bayburt’ta en fazla yağış düşen mevsim İlkbahardır (168.5 mm.). Yağışlar kış mevsiminde kar şeklindedir ve kar 6-7 ay topraktan kalır ve toprak kar suları ile beslenir (Tarkan, 1974).

Şekil 2: Bayburt İl Haritası (Anonim, 2024)

Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için elverişlidir. Yüz ölçümünün büyük bir alanının tarım arazileri ve meralar oluşturmaktadır ve bu meralar hayvancılık için kısmen elverişlidir. Ayrıca, sanayi kolu gelişmemiş ve kimyasal ilaç kullanımının düşük olduğu illerden birisidir (Bayraktar, 2017). Bayburt ili, organik gıda pazarı açısından stratejik bir öneme sahip ve jeopolitik bir konumda bulunmaktadır. Karayolu ulaşımı yönünden, Karadeniz sahil kuşağı ile Doğu Anadolu’yu, Ortadoğu olmak üzere diğer ülkelere transit taşımacılığı birbirine bağlayan geçiş hattı olan Trabzon-Erzurum karayolu üzerinde yer almaktadır. Deniz ulaşımında ise, Trabzon limanına yakın mesafede bulunmaktadır. Havayolu ulaşımı açısından ise önemli bir gelişme ise yapılacak Bayburt-Gümüşhane Havaalanı, mevcut Erzurum, Trabzon hava alanına yakınlığı nedeniyle avantajları bulunan önemli bir açık pazar durumundadır (Yaşar, 2017).

Bayburt ilimizin toplam nüfusu 84.241'dir. Nüfusun %83,3'ü şehir merkezinde yaşamaktadır. 2 ilçe, 5 belediye, 28 mahalle ve 175 köy bulunmaktadır.

Tablo 1: Bayburt İline Bağlı İlçelerin Nüfus Dağılımı

YERLEŞİM BİRİMİ	NÜFUSU
MERKEZ	70222
DEMİRÖZÜ	7900
AYDINTEPE	6119
TOPLAM	84241

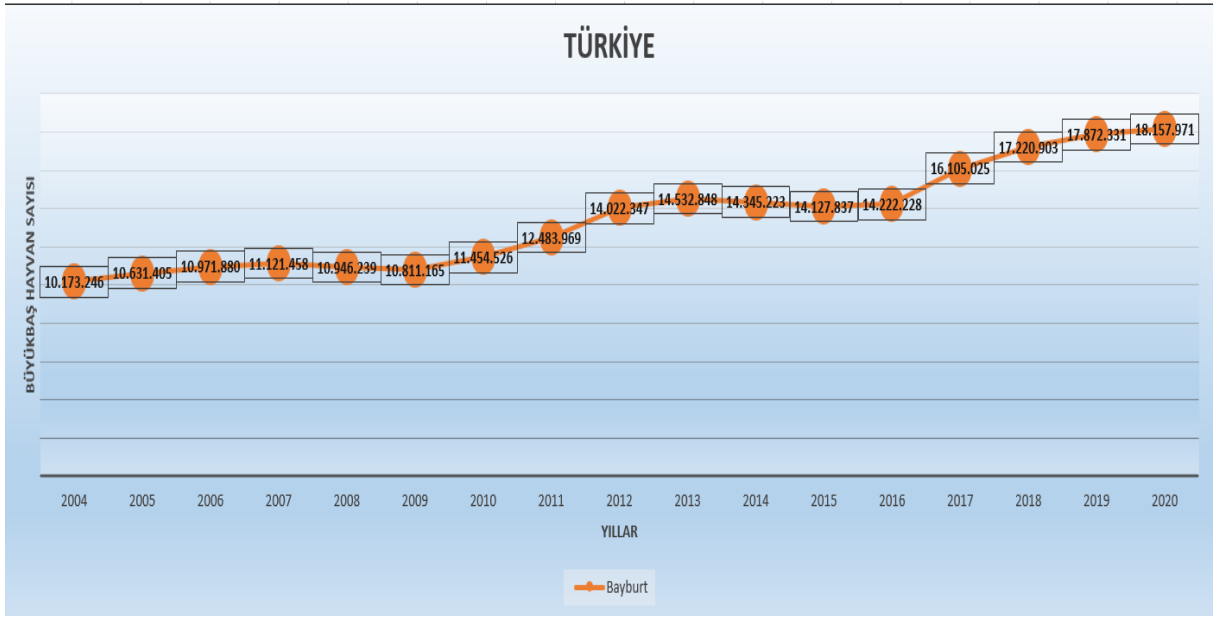
Nüfusun tamamı Türkçe konuşmaktadır. Okur-yazar oranı %94,4'tür. TÜİK verilerine göre 2023 yılı için Bayburt'ta bulunan büyükbaş hayvan sayısı 71.737 dir. Bu sayı 2019 yılında pandemi öncesi 100.026 olarak kayıtlara geçmiştir. Pandemi sonra her yıl büyükbaş hayvan sayısı kademeli olarak düştüğü gözlenmektedir.

1.4.1. Sosyal Yapı

Bayburt ilimizde halk genel olarak geleneksel değerlere, örf ve adetlerine bağlıdır. İş ve istihdam imkanlarının sınırlı oluşu göçleri hızlandırmıştır. Göç sadece genç iş gücü yönünden olmamakta, aileler bütün fertleriyle ilimizden süresiz kopmaktadır. Geriye dönüş söz konusu olmadığından kazanılan değerlerin (maddi-manevi) yerli ortama katılması ve etkileşimi son derece sınırlı olmaktadır. Bu yönüyle Bayburt'un sosyal hayatını, ağırlıklı olarak geleneksel değerler belirlemektedir.

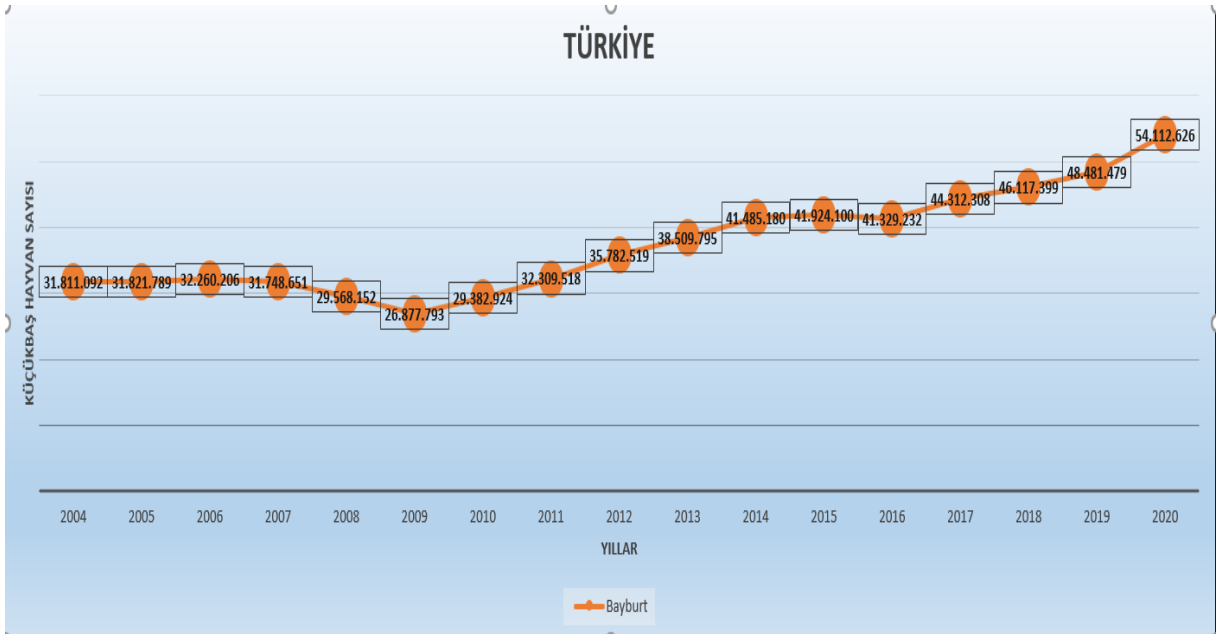
1.4.2. Bayburt'ta Hayvansal Üretim Verileri

Bayburt ili Çoruh havzası ve Kelkit vadisi arasında yer alan gübre kullanımı açısından veriler incelendiğinde en az kullanım oranına sahip olan ve çevresinde ağır sanayileşme olmadığından toprak kirliliği açısından en az etkilene illerin başında gelmektedir (Bayraktar, 2017). Ek olarak cayı ve mera alanı bakımından baktığımızda ise Bayburt genelinde %57,87 oranının hayvancılık açısından ideal olması büyük bir avantajdır. Bu oran Türkiye genelinde %18,79 olarak belirlenirken Bayburt ilindeki bu alan Türkiye genelinin %1,48 oluşturmaktadır (Can, Cengiz & İmik, 2024). Şekil 3 incelendiğinde TÜİK verilerine göre büyükbaş hayvan sayısı 2004 yılında 10.173.246 iken bu oran yıllara göre artış eğilimi göstererek 2020 yılında %78 oranında artarak 18157971 adet olmuştur. Tablodaki en büyük artış 2011 yıllardan sonra ciddi bir artış göstermiştir.

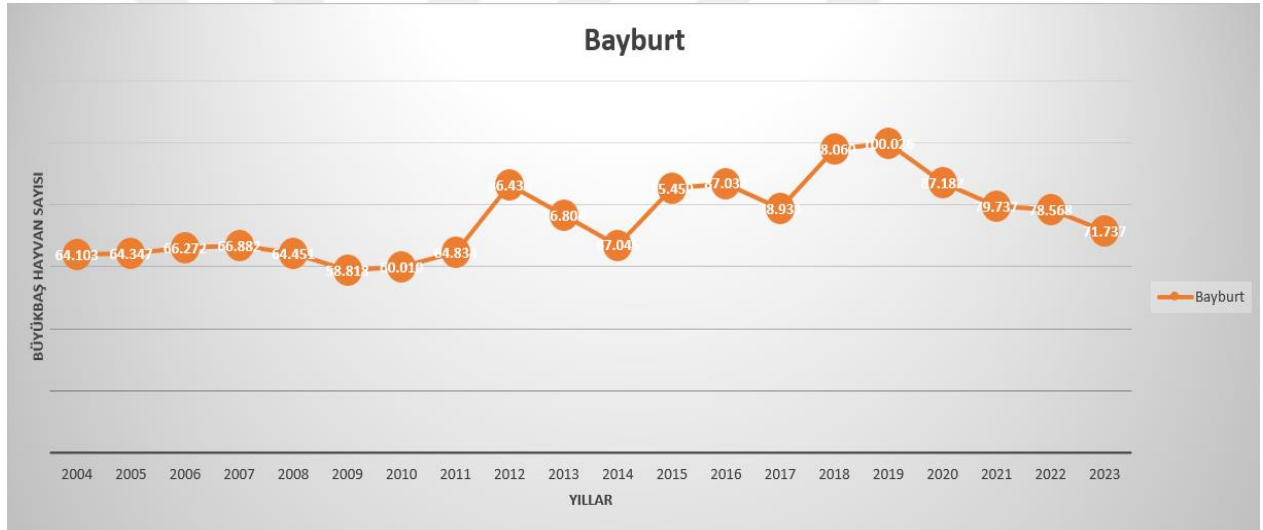
Şekil 3: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Değerlerinin TL Endeksi Açısında Değişimi

Türkiye’deki küçükbaş hayvan sayısının yıllara göre dağılımı Şekil 4 ile gösterilmiştir. TÜİK 2024 yılı Türkiye genelindeki büyükbaş hayvan sayısı incelendiğinde ise 2004 yılında 31811092 adet olarak görülürken 2007 yılında bu oran düşüş meydana gelse de 2011 yılından itibaren artış trendine girmek suretiyle %70 oranında artış göstererek 54112626 adet ulaşmak suretiyle ciddi bir hayvan sayısına ulaşmıştır.

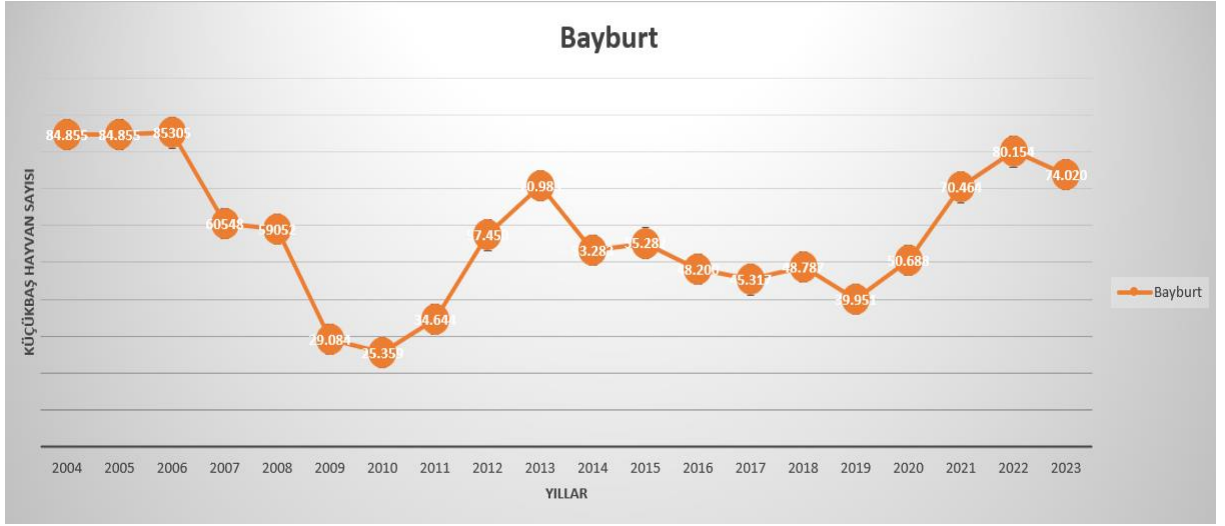
Şekil 4: TÜİK Verilerinin Yıllara Göre Türkiye’deki Küçükbaş Hayvan Sayısı (TÜİK, 2024)

TÜİK verileri incelendiğinde çeşitli sebeplere bağlı olarak; ülke ve dünyadaki bazı ekonomik etkiler, bölgesel bazı afet etkileri ve tarımda alınan bazı kararların etkilerine bağlı olarak Türkiye genelinde büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısında değişimler olsa da yıllar bazında Tarım ve Orman bakanlığının almış olduğu çeşitli tedbirler ile hayvan varlığı artış göstermiştir. Bu uygulamaların Bayburt il genelindeki hayvan varlığı üzerine etkileri şekil 5'te sunulmuştur. TÜİK verileri incelendiğinde 2004 yılında hayvan varlığı 64.103 adet iken bu sayı özellikle Türkiye genelinde olduğu gibi 2011 yılında artış gösterdiği (66431 adet) ve bu artışın covid 19 döneminin başlangıcında yani 2019 yılına (100020) kadar artış eğilimi sürmüştür. Ancak covid 19 dönemi boyunca insanların hastalığın etkenin hayvanlar olduğunu düşünerek hayvansal ürünlerden uzak durması çiftçiler ürünlerinin satma noktasında sıkıntı yaşamıştır. Nitekim bu yaşanan olumsuzluğa bağlı olarak Bayburt genelindeki hayvan sayısında azalma meydana gelmiştir. 2019 yılında hayvan sayısı 100020 adet iken bu oran 2023 yılında hayvan sayısı 71737 adet olarak gerçekleşmiştir.

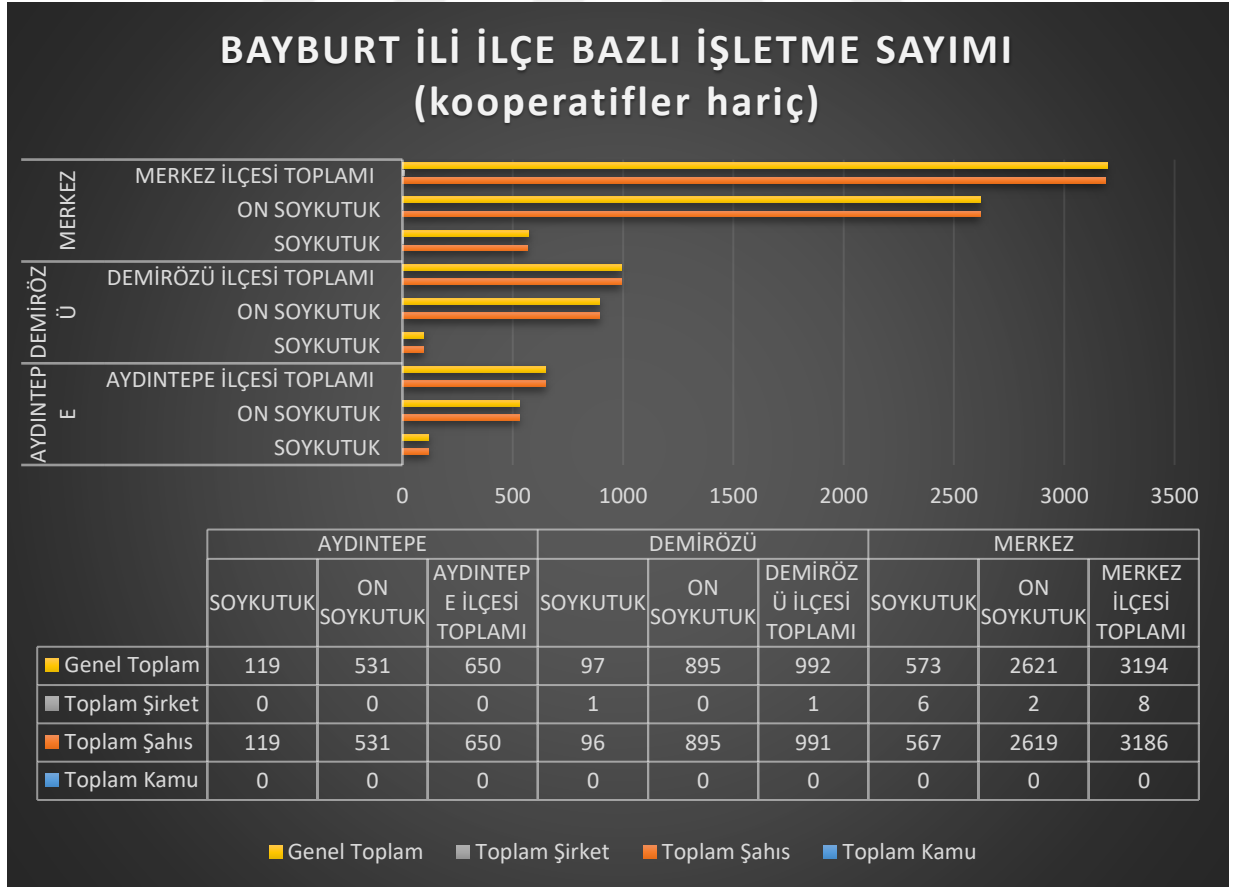
Şekil 5: TÜİK Verilerinin Yıllara Göre Bayburt'taki Büyükbaş Hayvan Sayısı (TÜİK, 2024)

Covid 19 hastalığının insanlar üzerinde oluşturmuş olduğu etkinin yanı sıra hastalığı kontrol etmek için alınan tedbirlerin başında lokanta, gıda sektörü ve turizm sektörü kapanmalardan dolayı ciddi anlamda etkilenmiştir. Özellikle tedarik zincirindeki talebin azalması sonucu çiftçilerin elindeki ürünlerin tüketimi de azalmış ve çiftçilerde sıkıntı yaşamaya başlamışlardır. TÜİK küçükbaş verileri incelendiğinde 2004 yılında hayvan sayısı 84855 adet iken 2006-2010 yılları arasında talebin azalmasına bağlı olarak hayvan sayısında ciddi azalmalar olmuştur. Bu yıllardan 2019 yılına kadar dalgalanmalar meydana gelse de covid 19 döneminde çiftçiler devlet desteği ve tüketicilerin talepleri doğrultusunda küçükbaş hayvan sayısında artışlar meydana gelmiş ancak 2023 yılı itibarı ile bu artış eğilimindeki sayı adeti 2004 yılındaki sayıya ulaşamamıştır.

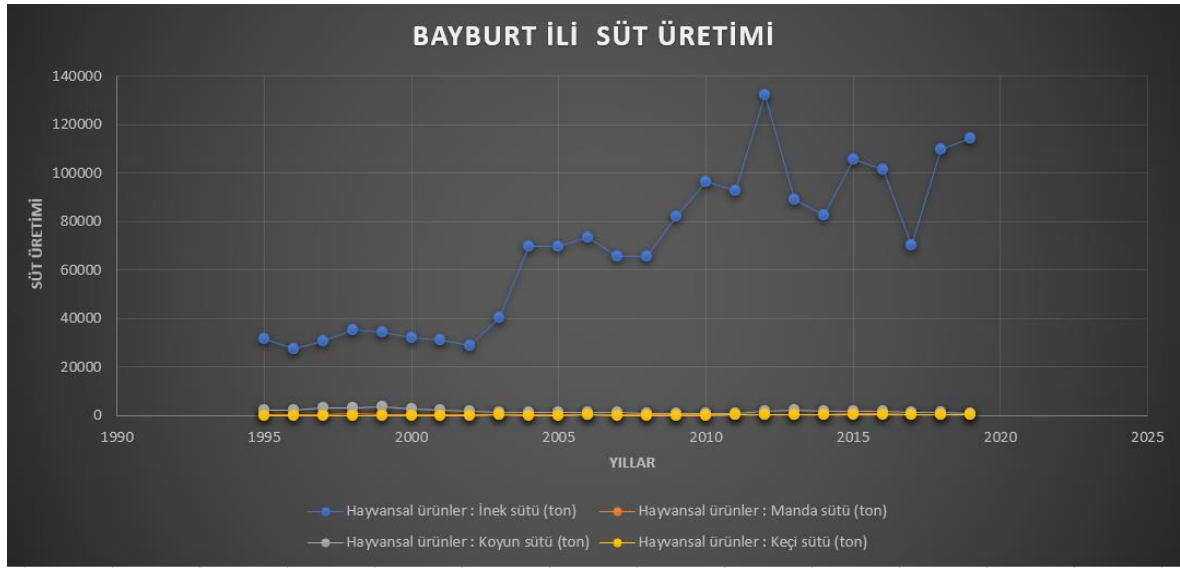
Şekil 6: TÜİK Verilerinin Yıllara Göre Bayburt'taki Küçükbaş Hayvan Sayısı (TÜİK, 2024)

TC Tarım ve Orman bakanlığı verilerine göre Bayburt ilindeki işletme sayısı tablo 7'de gösterilmiştir. Bayburt ilindeki hayvan sayısının artmasına bağlı olarak işletme sayısına baktığımızda şahıs bazında 4827 adet işletme, kooperatif sayısının 7 adet, şirket bazında ise 9 adet olmak üzere toplamda 4842 adettir. İlçe bazında baktığımızda merkez ilçede şahıs bazında 3186 adet, şirket olarak 8 adet olmak üzere 3194 adet, Aydıntepe'de şahıs 650 adet, kooperatif olarak 1 adet, Demirözün'de ise 991 adet, kooperatif olarak 1 adetten oluştuğu tabloda görülmektedir.

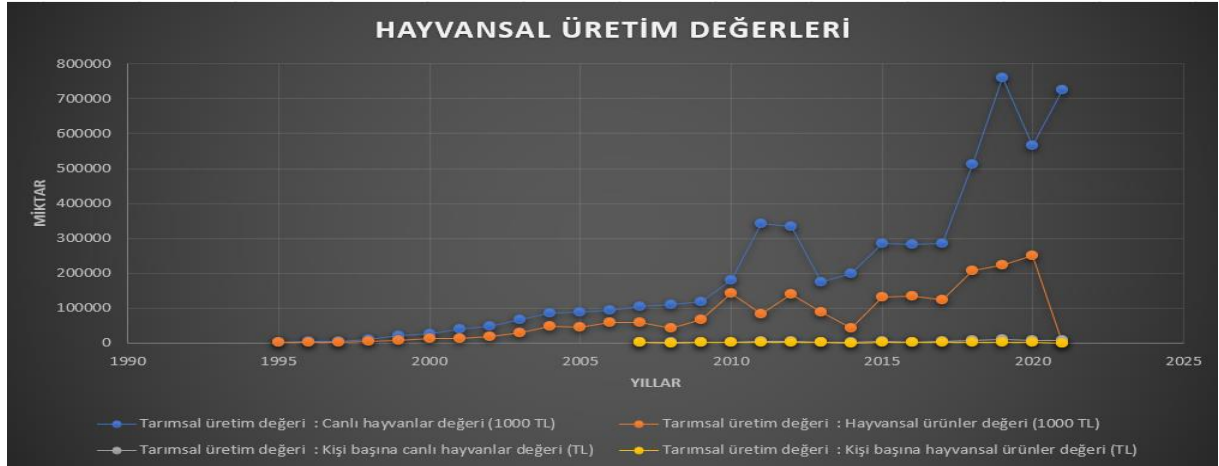

Şekil 7: Bayburt İli ve İlçelerindeki İşletme Sayıları

Bayburt ilindeki hayvansal ürünlerin başında süt gelmektedir. Sütten başta ev ortamlarında olma üzere çeşitli işletmeler ile çiftçilerden toplanan sütler peynir vb ürünlere dönüşerek il ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Bayburt ilinde yıllara göre süt üretim verileri şekil 8’de verilmiştir (TÜİK, 2024). Tablo incelendiğinde süt üretim miktarlarının 1995 yılından 2013 yılına kadar ciddi bir artış gösterdiği ancak bu süreçten sonra dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. 2013 yılından sonra başta süt fiyatlarında artış olmasına karşın bunu çifçi boyutunda yansıtmaması başta yem, gübre ve yakıt fiyatlarındaki artış üretim noktasında sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur.

Şekil 8: Bayburt’ta Yıllara Göre Süt Üretim Miktarları

Şekil 9: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Değerlerinin TL Endeksi Açısından Değişimi

Bayburt ekonomisinin en önemli parametrelerinden birisi tarım ve hayvancılıktır. Özellikle köylerdeki aile tipi işletmeler için hayvancılıktan elde edilen ürünlerin satılması aile ekonomisi açısından önemlidir.

Şekil 9’da Bayburt ilindeki hayvansal üretim değerlerinin TL endeksi açısından değişimi gösterilmiştir (TÜİK, 2024). Tablo incelendiğinde 2010 yılından sonra canlı hayvan

değeri, hayvansal ürün değerlerinin paralel olarak artış gösterdiği görülmektedir ancak 2020 yılından yani covid hastalığı sürecinde canlı hayvan değerinin artış eğilimi göstermesine karşın elde edilen rnlerin TL değeri bakımından azaldığı görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bayburt ilinde faaliyet gösteren hayvansal üretim yapan işletmelerin genel durumu ve Covid-19 etkisi üzerine yapmış olduğumuz çalışma üzerinde yapılan literatür incelenmesinde Türkiye ve dünyada salgın sürecinin yeni olmasına bağlı olarak yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar ve elde edilen veriler genel kapsamda sunulmuştur.

Perrin ve Martin 2021 yılında Fransız organik süt sığırcılığı ile uğraşan çiftliklerinin ve tedarik zincirlerinin covid-19 pandemisine karşı dayanıklılığına ve tedarik zincirlerinin özelliklerini araştırmışlardır. Araştırma çiftçilerle çevrimiçi anketleri, tedarik zinciri aktörleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeleri, teknik literatürün gözden geçirilmesini ve mümkün olduğunda bu nitel verileri nicel endüstri verileriyle karşılaştırma amaçlanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda pandeminin çoğu çiftlik üzerinde sıfır ila orta düzeyde etkileri olduğunu belirterek ankete katılanlardan 38'i çiftçi herhangi bir etki bildirmediği, diğer 43'ü gelirleri ve iş yükleri gibi konularda küçük etkiler yaşarken, sadece 5'i satış noktalarının kapatılması ile karşılaştığını belirtmiştir. Araştırma yapılan çiftliklerin aile işletmesi olduğu için işçi ölçek maddeleri ile karşılaşmadığı ve hayvan besleme açısından yem arzında sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir. Salgının tedarik zincirleri üzerinde ılımlı etkileri olduğu personel azaltılmasına rağmen, tedarik zincirleri tüketici talebini karşılamak için yeterli miktarda süt ürünü üretmeye devam ettiği ve üretilen ürünlerin kapsamını daralttılar: süt, krema, tereyağı ve sade yoğurt üretildiği, Süt toplamaya ayak uydurmak için emekli sürücülerin işe alınması ve doymuş olan olağan alt seviye platformları kapatarak ürünlerin dağıtımını yeniden organize etmesiyle lojistik de uyarlandığı belirtilmiştir (Perrin & Martin, 2021).

Du Zhi-xiong ve arkadaşlarının 2020 yılında Çin'de aile işletmelerinin COVID-19 salgını, aile çiftliklerinin risklere nasıl tepki verdiğini konusunda 2324 aile tipi işletme ile çevrimiçi bir ankete ile kısa ve uzun vadeli etkileri araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda pandeminin ciddiyetinin, köyün kilitlenmesinin ve çiftçilerin pandemi hakkındaki bilgilerinin kısa vadeli etkiye önemli ölçüde katkıda bulunduğunu, ancak uzun vadeli etkiye önemli ölçüde katkıda bulunmadığını tespit edilmiştir. Çiftçilerin cinsiyet, yaş ve eğitim gibi özellikleri kısa vadeli etkiyle ilişkili değildir, ancak erkek sahipleri veya lise eğitimi almış veya daha düşük sahipleri olan aile çiftliklerinin çeşitlendirilmiş ve büyük ölçekli olma olasılığı daha yüksektir. Çiftliğin var olduğu yıl sayısı ve tarım sigortası hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkileri etkilemektedir. Hükümetin istikrarı artırıcı politikalara, piyasa ortamına, mesleki eğitime ve

tarım sigortası piyasasına daha fazla dikkat etmesi gerektiğini ifade edilmiştir (Du, Lai, Long & Gao, 2020).

Meher ve arkadaşları (2021), Bangladeş'teki kümes hayvancılığı uygulamaları (PPF) üzerindeki etkisi, kümes hayvancılığının karşılaştığı sorun (PFPF) ve kümes hayvanı çiftçisinin covid-19'a yönelik algısı belirlenmeye amacıyla Ekim-Aralık 2020 döneminde 397 kanatlı hayvan çiftçisi arasında ankete dayalı bir kesitsel çalışma yapılmıştır. Araştırma sonucunda covid-19'un hemen öncesinde ve sırasındaki PPF skoru $7,11 \pm 3,25$ ve $6,53 \pm 3,12$ idi ve anlamlı fark olduğu ($p < 0.01$). Ancak kümes hayvancılığı eğitimi, covid-19'un hemen öncesinde (7.57 ± 3.20) ve (6.91 ± 3.13) sırasında PPF puanını olduğu belirlenmiştir. Ek olarak, ortalama PFPF skoru 10.67 ± 6.15 bulundu. Lojistik regresyon analizinde, 18-29 yaş arası ve eğitim almamış çiftçiler sırasıyla 0,42 (%95 GA:0,20-0,88; $p < 0,01$) ve 0,58 (%95 GA:0,35-0,98; $p < 0,05$) PPF'de tatmin edici bir puana sahip olma olasılığı daha düşük olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde, $\geq 18-29$ ve $\geq 40-49$ yaş arasındaki çiftçilerin sırasıyla 2.52 (% 95 CI: 1.36–4.69; $p < 0.01$) ve 2.08 (% 95 CI: 1.12–3.87; $p < 0.05$) katları PFPF değerleri olduğu, internet kullanan çiftçilerde ise PPF puanına (≥ 60) % 95 CI: 0.95–6.57; $p < 0.05$ sahip olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak, PPF ve PFPF skoru, çiftçilerin demografik özelliklerine göre önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Bu nedenle, çiftçiler covid-19 hakkında bir konseptte sahipti ve %75'ten fazlası covid-19'un kümes hayvanlarından bulaşmadığına inanıyor (Meher, Afrin, Islam & Zinnah, 2021).

Sarıözkan ve arkadaşları (2021) pandemi öncesi (Aralık 2019-Şubat 2020) ve pandemi sırasında (Mart-Mayıs 2020) Türkiye'deki hayvansal ürünler ve yem fiyatları üzerine araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda pandemi sürecinde tüm ürünlerde % 1,82 ile 11,57 oranında artış olduğu belirtilmiştir. Pandemi sürecinde yem fiyatlarının %9,71-12,57 oranında arttığı, pandemi öncesi ve sürecinde sığır ve piliç eti fiyatlarının artışının istatistiksel olarak anlamlı iken kuzu eti ve yumurta fiyatlarındaki artışın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, bu dönemde en fazla fiyat artışının kanatlı yem ürünlerinde olduğu belirtilmiştir. Pandemi sürecinde ürün/yem paritesindeki en fazla azalmanın yumurta sektöründe olduğu (-%10,28) ifade edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre pandemi sürecinde hayvansal ürünler ve yem maliyetinin arttığı ve ürün/yem paritesi göre yumurta sektörü düşük kar oranı ile çalıştığı belirtilmiştir (Sarıözkan, Akcay, Küçükoflaz & Güngör, 2021).

Cevher ve arkadaşları 2021 yılında covid-19 salgını sırasında Türkiye'de farklı tarım kollarındaki çiftçilerin kaygı düzeylerini belirlemek ve sosyoekonomik kaygılar ve sosyal destek değişkenleri ile ilişkisini incelemek için çalışma yapmışlardır. Yapılan çalışma 2125 çiftçi ile ankete (Telefon ile yapılan) dayanan bir çalışmadır. Çalışmada Yaygın Anksiyete

Bozukluğu Ölçeği ve Oslo Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Yaş, ikamet yeri, gelir durumu, tarım dalları, arazi büyüklüğü, kamyon kullanımı, hayvancılık, tarımsal kuruluşlardan teknik desteğe erişim, komşulardan desteğe erişim ve sosyal destek düzeyinin kaygı düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır ($p<0.05$). Hayvancılık ve sebze yetiştiriciliği yapan çiftçilerin kaygı düzeylerinin diğer tarım dallarındakilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. En düşük kaygı düzeyi tahıl üretimi yapan çiftçilerde gözlenmiştir (Cevher, Altunkaynak & Gürü, 2021).

Gürbüz ve Özkan 2021 yılında yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de covid-19’un tarım ve gıda sektörü üzerindeki etkisini nasıl algıladığını araştırmışlardır. Yapılan araştırma anket usulünde 428 katılımcı ile yapılmıştır. Elde edilen verilerin analiz sonucu ankete katılanların üçte biri (%30,8) salgının altı ay ile bir yıl arasında süreceğine ve bu süre zarfında gıda kıtlığının yaşanacağına (%32,5), %27,4’ü yiyecek stokladıklarını bildirirken, %44,8’i salgın devam ederse yiyecek stoklayacaklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, ekim yapılmazsa gıda kıtlığı yaşanacağından (%74,6), temel gıda maddelerinin üretilmeyeceğinden (%67,8), gıda ithalatının (%69,4) ve ihracatın (%74,6) salgından olumsuz etkileneceğinden endişe duymuştur. Araştırma, çiftçiliğin aksamaması durumunda gıda fiyatlarının artacağını (%82,3) ve hükümetin ekonomik önlemlerine tarımı destekleyici önlemleri (%85) dahil etmesi gerektiğini buldu (Gürbüz & Özkan, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. MATERYAL

3.2. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Çalışmada Bayburt İlinde faaliyet gösteren hayvansal üretim yapan işletmeler, çiftçiler ve marketlerin genel durumu ve covid 19 salgın süreci boyunca ekonomik etkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma anketi iki bölümden ve 110 ölçek maddesinden oluşmaktadır. Bu kapsamda birinci bölümünde Bayburt ilinde faaliyet gösteren hayvansal üretim sektörü üzerine demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, hane geliri vb.) incelenmiştir. İkinci bölümünde ise 52 Adet ölçek maddesinden oluşan covid 19 etkileri hakkında araştırma yapılmıştır ve çalışma ölçek maddeleri üzerinden yorumlanmıştır. Çalışmamızdaki anket soruları gerçekleşmesi için Bayburt Üniversitesi etik kurulundan 24.02.2022 ve 39/03 karar sayısı ile onay olarak yapılmıştır.

3.3. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmada anket kapsamında Bayburt ili ve ilçelerindeki hayvansal üretim sektöründeki çalışan işçiler ile “kolayda örnekleme yöntemi” yapılarak uygulanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın evrenini Bayburt ili ve ilçesi ikamet eden hayvansal üretim sektöründeki çalışan işçiler oluşturmaktadır.

3.4. ARAŞTIRMAYA KATILIM

Çalışma Bayburt ili merkezi ve ilçelerindeki hayvancılık ile uğraşan çiftçiler, hayvansal üretim yapan işletmeler ve bu ürünleri satan marketlerin covid-19 dönemindeki ekonomik etkilerini oluşturmaktadır. Araştırmamız covid sürecinin bitim dönemi olan 2022 ayı mayıs ve haziran aylarını kapsamaktadır. Örneklem oluşturulması için Bayburt genel nüfusunun 2018 yılı TÜİK verilerine göre 45.467 kişi olduğu ve %95’lik güven aralığı ile %5’lik bir hata payı hesaplandığında 381 örneklem olarak hesaplanmıştır. Elde edilen örneklem büyüklüğü kapsamında çiftçiler, marketler ve üretim yapan tesislerde yüz yüze görüşülerek veriler elde edilmiştir. Ek olarak araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla ölçek maddelerinden mevcuttur.

3.5. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ARAÇLARI

Bu çalışmada Bayburt ili merkezi ve ilçelerindeki hayvancılık ile uğraşan çiftçiler, hayvansal üretim yapan işletmeler ve bu ürünleri satan marketlerde yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Ankete toplam 387 adet kişi katılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; ankete katılanların demografik özellikleriyle (cinsiyet, yaş, medeni durum, hane geliri vb) ölçek maddeleri içermektedir. İkinci bölümünde ise salgın dönemindeki etkileri ile ilgili olarak 52 ölçek maddesi içermektedir. Ankete katılanların cevaplarını ölçmek için önermeler sunularak (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum/Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) Likert beşli tutum ölçeği uygulanmıştır. Anketten elde edilen verilerin değerlendirilmesi için SPSS 25 programı kullanılmıştır.

Anketi hazırlarken covid-19 hayvancılık sektörü ve hayvansal üretim verileri hakkındaki daha önceki yapılan çalışmalarda sorulan sorulardan (Gasl, Ceylan, Akpınar & Özkan; Ifad, 2020; Safety, 2020) bir havuz oluşturuldu. Oluşturulan bu havuzdan bölge çiftçisine yansıtan ve ekonomik parametrelere uygun ölçek maddeleri seçilerek anket oluşturulmuştur.

3.6. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ VE FAKTÖR ANALİZİ

Güvenilirlik analizi, anketin ölçeğe uygun şekilde hazırlandığını ve katılımcıların verdiği yanıtların ne kadar tutarlı olduğunu değerlendirmektedir. Bu çalışmada güvenilirlik düzeyini belirlemek için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısından yararlanılmıştır. Bu katsayı, $0,00 \leq \alpha < 0,40$ arasında olduğunda ölçeğin güvenilir olmadığını, $0,40 \leq \alpha < 0,60$ arasında olduğunda düşük güvenilirlikte olduğunu, $0,60 \leq \alpha < 0,80$ arasında olduğunda güvenilir kabul edildiğini ve $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında olduğunda ise yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2018). Yapılan çalışmaya ait Cronbach's Alpha değeri tablo 11'de verilmiştir. Çalışma kapsamında hayvan sahiplerine ilişkin Cronbach's Alpha değeri 0,723, market sahipleri 0,727 ve işletme sahipleri bazında ise 0,711 çıkmıştır ve bu bulgulara göre çalışmanın verilerin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Araştırma Güvenirlik İstatistikleri

Gruplar	Cronbach's Alpha	N of Items
Hayvan sahipleri	,723	29
Market Sahipleri	,727	12
İşletme Sahipleri	,711	10

Yapılan anket çalışmasının verilerinin analizi sonucu KMO değerleri Hayvan sahipleri için 0,655 üretim yapan işletmeler için 0,700 ve marketler için 0,700 olarak bulunmuştur. Bartlett'in küresellik testi sonuçlarına göre ölçekte yer alan maddelerin birbiriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, KMO testi sonuçları, çalışmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, faktör analizi gerçekleştirmek için gerekli koşulların sağlandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Ankete Katılan İşletmelere Ait Ölçekler İçin KMO ve Bartlett Testi

Hayvan Sahiplerine Ait Ölçekler		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,655
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2247,208
	df	406
	Sig.	,000
İşletmelere Ait Ölçekler		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,700
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	182,909
	df	45
	Sig.	,000
Marketlere ait ölçekler		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,700
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1540,730
	df	253
	Sig.	,000

Faktör analizi sayesinde ankette yer alan maddelerin birbirleri arasındaki bağlantıyı belirlemeyi ve bu maddelerin bir grup altında toplanmasını amaçlamaktadır. Bu gruplar, bilimsel çalışmalarda genellikle faktör, boyut, element, bileşen veya unsur gibi terimlerle adlandırılmaktadır (Göktaş & Kulga, 2017). Bir faktörde yüksek yük değeri gösteren ifadeler, faktörün temsil ettiği yapıyı ölçen önermeler olarak tanımlanır ve bu yük değerinin genellikle $x \geq 0.45$ düzeyinde olması beklenir (Karaman, Atar & Aktan, 2017; Yaşlıoğlu, 2017).

3.7. VERİLERİN ANALİZİ

Çalışma sonucunda anket yoluyla elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Anketin ilk bölümünde ter alan demografik özellikler (tanımlayıcı istatistiklerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma) tablo ve grafik olarak sunulmuştur. Anketin ikinci bölümünde yer alan anket ölçekleri için bağımsız örneklem t testi (Independent Simple t Test) ve yapılan anket sonucunda elde edilen verilerin farklarının incelenmesi için tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) yapılmıştır. Gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesinde $p < 0,05$ değeri alınmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25 programı kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRIMA ANALİZLERİ VE BULGULARI

4.1. BAYBURT'TAKİ ÇİFTÇİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan çiftçilerin demografik özellikleri Tablo 4'te verilmiştir. Çalışmanın örneklem grubunun tamamı (% 100) erkek olmakla birlikte % 98,3'ü evli ve çocuklu, % 1.7 bekar katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcıların %25.1 ilkokul, %26.3 ortaokul, %43.4 lise, % 5.1' ise üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir.

Tablo 4: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan Çiftçilerin Demografik Özellikleri

Terimler	Gruplar	Frekanslar	Yüzde %
Cinsiyet	Erkek	175	100
	Kadın	0	0
	Toplam	175	100
Eğitim Durumu	İlkokul	44	25,1
	Ortaokul	46	26,3
	Lise	76	43,4
	Üniversite	9	5,1
	Toplam	175	100,0
Yaş	18-24	3	1,7
	25-31	17	9,7
	32-38	38	21,7
	39-45	52	29,7
	46 ve üzeri	65	37,1
	Toplam	175	100,0
Medeni Durum	Evli	172	98,3
	Bekar	3	1,7
	Toplam	175	100,0
Çocuk	Evet	172	98,3
	Hayır	3	1,7
	Total	175	100,0
Sosyal Güvence	Yok	24	13,7
	BAĞ-KUR	147	84,0
	SGK	4	2,3
	Toplam	175	100,0
Gelir Durumu	4253 TL altı	29	16,6
	4253 TL*	12	6,9
	4.253-6.000 TL	50	28,6
	6001-7.748 TL	53	30,3
	7749 TL ve üzeri	31	17,7
	Total	175	100,0

*Çalışmanın yapıldığı tarihteki asgari ücret 4.253 TL dir.

Hayvansal üretim yapan çiftçilerin yaş grupları incelendiğinde; 18-24 ; 25-31; 32-38 ; 39-45; 46 ve üzeri yaş gruplarında yer alan katılımcıların oranları ise sırasıyla % 1,7; % 9,7; % 21,7; % 29,7 ve % 37,1'dir. Katılımcıların büyük çoğunluğu %84'ü BAĞ-KUR'lu iken, %

2,3 ‘ü SGK, % 13,7 ‘sininde herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı belirtmişlerdir. Katılımcıların gelir dağılımları incelendiğinde 4253 TL altı; 4253 TL; 4.253-6.000 TL; 6001-7.748 TL; 7749 TL ve üzeri gruplarında yer alan katılımcıların oranları ise sırasıyla 16,6; 6,9; 28,6; 30,3 ve 17,7 belirlenmiştir.

4.1.1. Bayburt’taki Çiftçilerin Genel Durumunun Değerlendirilmesi

Bayburt ilindeki hayvansal üretim yapan işletmelerin genel durumlarına ilişkin bilgiler Tablo 5’te sunulmuştur. Hayvansal üretim yapan işletmelerin hayvancılıkta faal olduğu süre (hayvancılık süresi) incelendiğinde 1-5 yıl arası % 12,6, 6-10 yıl arası % 36,0, 11 yıl ve üzerinde ise % 51,4’ü faal olduğunu bildirmiştir. Hayvansal üretim yapan işletmelerin % 32’sinin 1-5 adet, % 32,6’sının 6-10 adet; % 18,9’unu 11-15 adet, % 16,6’sının ise 16 ve üzeri adet hayvan varlığına sahip olduğu belirtilmiştir.

Tablo 5: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumu

Parametreler	Gruplar	Frekanslar	Yüzde %
Hayvancılık Süresi (Yıl)	1-5	22	12,6
	6-10	63	36,0
	11 ve üzeri	90	51,4
	Total	175	100,0
Hayvan Sayısı (Adet)	1-5	56	32,0
	6-10	57	32,6
	11-15	33	18,9
	16 ve üzeri	29	16,6
	Total	175	100,0
Çiftçilerin Arazi Durumu (Da)	Kendi Yeri	138	78,9
	Kıralık	1	,6
	Devlet arazisi	6	3,4
	Diğer	30	17,1
	Total	175	100,0
Çalışan Sayısı	1-3	153	87,4
	4-6	22	12,6
	Total	175	100,0
Aile Üyesi Sayısı	1-3	161	92,0
	4-6	14	8,0
	Total	175	100,0
Üretilen Süt Miktarı (lt/gün)	30-100	36	20,6
	101-171	83	47,4
	172 ve üzeri	56	32,0
	Total	175	100,0
Süt Sağım Şekli	El	16	9,1
	Makine	159	90,9
	Total	175	100,0
Süt Tankı	Var	55	31,4
	Yok	120	68,6
	Total	175	100,0
Süt Satma Şekli	Ev	13	7,4
	Kooperatif	11	6,3
	Hepsi	151	86,3
	Total	175	100,0
Kooperatif Üyesi İşletme	Evet	163	93,1
	Hayır	12	6,9

	Total	175	100,0
Kooperatif Ödemesi	Aylık	31	17,7
	Yıllık	4	2,28
	Düzensiz	128	73,14
	Yok	12	6,85
	Total	175	100,0
Hayvansal Ürün Üretim Şekli	Süt	16	9,1
	Mix	159	90,9
	Total	175	100,0
COVID-19 Pandemi Öncesi En Fazla Hangi Ürüne Talep Vardı	Et	8	4,6
	Süt	15	8,6
	Hepsi	152	86,9
	Total	175	100,0
COVID-19 Pandemisi Sonrası En Fazla Hangi Ürüne Talep Vardı	Et	7	4,0
	Süt	18	10,3
	Hepsi	150	85,7
	Total	175	100,0

Çiftçilerin % 78,9'u arazinin kendi yeri olduğunu, % 0,6 kiralık olduğu, % 3,4'ü devlet arazisi olduğunu, % 17,1'i ise diğer arazi kategorisinde olduğunu aynı zamanda % 87,4'ü 1-3 çalışanı olduğunu, %12,6'sı da 4-6 çalışanı beyan etmişlerdir. Çiftçilerin % 92'sinin aile üyesi sayısı 1-3 arasında, % 8'inin 4-6 kişi olduğu belirtilmiştir. Çiftliklerin % 20,6'sı günlük 30-100 lt, % 47,4'ü 101-171 lt, %32'sinin 172 lt ve üzeri süt ürettiklerini, süt sağım şekli yönünden ise %90, 9'un makine yardımıyla, % 9,1'inin de el ile sağım yaptıklarını belirtmişlerdir. İşletmelerin % 68,6'sında süt tankının olmadığı, %31,4'ünde ise süt tankına sahip olduklarını, % 7,4'ü üretilen sütü evde (elden satma yoluyla), %6,3'ü kooperatif yoluyla ve 86,3'ünün de hem elden satma yoluyla hem de kooperatif aracılığıyla sattıklarını bildirmişlerdir.

Kooperatif üyesi işletme oranı % 93,1 ve bu işletmeler kooperatif ödemelerini aylık ödeyen oranı % 17,7, yıllık ödeyen oranı 2,3, düzensiz bir şekilde ödeyen % 73,14, üyesi olmadığı için ödeme yapmayanların oranı ise % 6,85'tir. İşletmelerin hayvansal üretim şekli süt için % 9,1, karma şekilde üretim oranı ise % 90,9 olarak ifade edilmiştir. Covid-19 pandemisi öncesi işletmelerin üretim yönelim et alanında % 4,6; süt alanında % 8,6, et ve süt alanında ise % 86,9 iken, covid-19 pandemisi sonrası işletmelerin üretim yönelim et alanında % 10,3; süt alanında % 85,7, et ve süt alanında ise % 85,7 olduğu bildirilmiştir.

Bayburt'ta covid-19 öncesi ve sonrası hakkında çiftçiler ile yapmış olduğumuz anket çalışmasının sonuçları Tablo 7'da gösterilmiştir. Araştırmada tek örneklem t testi yapılmış olup, ortalamaların 3'den farklı oluşuna göre yorumlamalar getirilmiştir Tabloyu değerlendirdiğimizde çiftçilerimiz büyük bir çoğunluğunun covid-19 döneminde Tarım ve ormancılık bakanlığının desteklerinden faydalandığını ancak bu desteklerin yeterli olmadığını daha fazla destek sağlanması gerektiğini ifade etmektedirler. Ek olarak covid-19 döneminde hayvan sağlığı konusunda veteriner hekimlere fazla ihtiyaç duymadıklarının belirtmişler ve tüketicilerin bu dönem içinde et ve süt ürünlerine talebin azaldığını belirtmişlerdir.

Tablo 6: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin COVID-19 Dönemi ile İlgili Düşünceleri

	$\bar{x}$	σ	n
Covid-19 döneminde çiftliğimizde işçileri ve ziyaretçileri korumak için çeşitli güvenlik önlemleri (maske, eldiven ve dezenfektan kullanımı vb.) aldık	3,92	,751	66
Covid-19 döneminde çiftliğimizde temizliğe verilen önem arttı	4,18	,630	66
Covid-19 ile birlikte temizlik maliyetlerimiz arttı	4,42	,609	66
Covid-19 ile birlikte yem maliyetlerimiz arttı	4,71	,456	66
Covid-19 nedeniyle tedarik zincirinde gecikmeler yaşadık	4,03	,894	66
Covid-19 sürecinde yem bulma ile sıkıntılar yaşadık (yem kıtlığı)	3,74	1,114	66
Covid-19 sürecinde stoklu çalışmaya verilen önem arttı	3,68	1,055	66
Covid-19 sonrası doğal beslenmeye verilen önemin artmasıyla tüketim hızlandı et süt piyasası canlandı	3,27	1,259	66
Covid-19 döneminde devlet desteklerinden faydalandım	3,06	1,402	66
Devlet desteklerini yeterli buluyorum	1,59	,841	66
Devlet hayvancılık konusunda daha çok yardımda bulunmalıdır	4,67	,475	66
Covid-19 dönemi nedeniyle veterinerlere olan ihtiyaçlarımız arttı	2,03	,960	66
Tüketici covid-19 döneminden sonra et ve süt tüketimi arttı	1,91	,940	66
Covid-19 döneminde hayvan beslenmesi için gerekli yem fiyatları artış gösterdi	4,68	,531	66
Covid-19 döneminde yem fiyatlarına bağlı olarak et ve süt fiyatları hızla arttı	4,62	,489	66

Çiftçilerimiz covid-19 döneminde ve sonrasında hayvan yemlerini bulmada kısmen de olsa sıkıntı yaşandığını ve buna tedbir olarak fazla miktarda yem alarak depo ettiklerini ifade etmektedirler. Yine bu dönemde tüketicilerin işlenmiş ürünlerden ziyade doğal beslenmeye önem vermeye başladığı ifade edilmektedir.

Hayvancılık yapan çiftçilerimiz büyük çoğunluğu covid-19 döneminde hayvan sağlığını ve gerekse gelen ziyaretçilerini, işçilerin sağlığını korumak için tedbirler aldıklarını, temizliğe daha çok önem verdiklerini ve bu kapsamda temizlik malzemesi ile ekipmanlarına daha fazla maliyetlerin arttığını belirtmişlerdir. Covid-19 sürecinde en büyük sıkıntılardan birisi olan tedarik zincirinin etkilendiğini buna bağlı olarak yem fiyatlarının arttığı ifade edilmektedir. Ek olarak bu artışlarında et ve süt ürünlerine yansımıştır.

Tablo 7: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin COVID 19 Dönemi ile İlgili Düşüncelerinin Analizi

	t	df	P	Ortalama farklılık
Covid-19 döneminde çiftliğimizde işçileri ve ziyaretçileri korumak için çeşitli güvenlik önlemleri (maske, eldiven ve dezenfektan kullanımı vb.) aldık	69,558	174	,000	4,0400
Covid-19 döneminde çiftliğimizde temizliğe verilen önem arttı	81,565	174	,000	4,2114
Covid-19 ile birlikte temizlik maliyetlerimiz arttı	95,980	174	,000	4,4343
Covid-19 ile birlikte yem maliyetlerimiz arttı	130,825	174	,000	4,6686
Covid-19 nedeniyle tedarik zincirinde gecikmeler yaşadık	55,430	174	,000	3,9314
Covid-19 sürecinde yem bulma ile sıkıntılar yaşadık (yem kıtlığı)	45,325	174	,000	3,7314
Covid-19 sürecinde stoklu çalışmaya verilen önem arttı	50,180	174	,000	3,7314
Covid-19 sonrası doğal beslenmeye verilen önemin artmasıyla tüketim hızlandı et süt piyasası canlandı	34,803	174	,000	3,1714
Covid-19 döneminde devlet desteklerinden faydalandım	28,724	174	,000	3,0343
Devlet desteklerini yeterli buluyorum	25,049	174	,000	1,5771
Devlet hayvancılık konusunda daha çok yardımda bulunmalıdır	133,976	174	,000	4,6914
Covid-19 dönemi nedeniyle veterinerlere olan ihtiyaçlarımız arttı	29,106	174	,000	1,9143
Tüketici covid-19 döneminden sonra et ve süt tüketimi arttı	27,124	174	,000	1,9714
Covid-19 döneminde hayvan beslenmesi için gerekli yem fiyatları artış gösterdi	117,477	174	,000	4,6514
Covid-19 döneminde yem fiyatlarına bağlı olarak et ve süt fiyatları hızla arttı	122,217	174	,000	4,5771

Bayburt İlindeki hayvansal ürün üreten çiftçilerimiz ile covid 19 dönemi ile ilgili olarak yapmış olduğumuz anketimizin istatistiksel açıdan önemliliği ($p<0,01$), ortalama değerleri ile t değerleri Tablo 7’de gösterilmiştir. Anketimize katılan çiftçilerimizin vermiş olduğu cevaplar bakımından tüm ölçek maddelerinde ki p değerlerinin önemli çıktığı. Ek olarak ortalama ve t testi değerlerinin yüksek çıktığı görülmektedir.

4.2. HAYVANSAL ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 8: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Parametreler	Gruplar	Frekanslar	Yüzde %
Cinsiyet	Erkek	49	100,0
	Kadın	0	0
	Toplam	49	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul	9	18,4
	Ortaokul	4	8,2
	Lise	22	44,9
	Üniversite	14	28,6
	Toplam	49	100,0
Yaş	18-24	4	8,2
	25-31	14	28,6
	32-38	9	18,4
	39-45	13	26,5
	46 ve üzeri	9	18,4
	Toplam	49	100,0
Medeni Durum	Evli	42	85,7
	Bekar	7	14,3
	Toplam	49	100,0
Çocuk	Evet	35	71,4
	Hayır	14	28,6
	Total	49	100,0
Sosyal Güvence	Yok	4	8,2
	Bağ Kur	44	89,8
	SGK	1	2,0
Total		49	100,0

Bayburt ilindeki hayvansal üretim yapan işletmelerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 8’de paylaşılmıştır. Hayvansal üretim yapan işletme sahiplerinin % 100’ü erkek ve % 85,7’si evli, % 14,3’ü bekar olduğunu, % 71’inin çocuklu ve % 28,6’sın çocuk sahip olmadığını belirtmiştir. İşletme sahiplerinin eğitim durumu % 18,4’ü ilkokul, % 8,2’si ortaokul, % 44,9 lise, % 28,6 ise üniversite mezunu olduğunu bildirmiştir.

Aynı şekilde yaş dağılımı ise 18-24 yaş aralığında % 8,2, 25-31 yaş aralığında %28,6, 32-38 yaş aralığında ise %18,4, 39-45 yaş aralığında ise % 26,5 ve 46 yaş ve üstü durumda bulunanların oranı ise % 18,4 olarak ifade etmişlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu %89,8’i BAĞ-KUR’lu iken, % 2,0 ‘si SGK, % 8,2 ‘sinde herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı belirtmişlerdir. Katılımcıların gelir dağılımları incelendiğinde 4253 TL altı; 4253 TL; 4.253-6.000 TL; 6001-7.748 TL; 7749 TL ve üzeri gruplarında yer alan katılımcıların oranları ise sırasıyla 16,6; 6,9; 28,6; 30,3 ve 17,7 belirlenmiştir.

4.2.1. Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumu

Bayburt ilindeki hayvansal üretim yapan işletmelerin genel durumlarına ilişkin bilgiler Tablo 9’da sunulmuştur. Hayvansal üretim yapan işletmelerin hayvancılıkta faal olduğu süre (hayvancılık süresi) incelendiğinde 1-5 yıl arası % 16,3, 6-10 yıl arası % 14,3, 11 yıl ve üzerinde ise % 69,4’ü faal olduğunu bildirmiştir. Hayvansal üretim yapan işletmelerin et üretimi yapan işletmelerin oranı % 26,5, süt üretimi yapan işletmelerin oranı % 18,4, hem et ve hem süt üretimi yapan işletmelerin oranı ise % 55,1 olarak ifade edilmiştir.

Tablo 9: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Genel Durumunun Değerlendirilmesi

Parametreler	Gruplar	Frekanslar	Yüzde %
İşletmenin Süresi	1-5	8	16,3
	6-10	7	14,3
	11 ve üzeri	34	69,4
	Total	49	100,0
Hayvansal Ürün Üretim Şekli	Et	13	26,5
	Süt	9	18,4
	Mix	27	55,1
	Total	49	100,0
Süt İşleyen İşletmelerin Süt Aldığı Yerler	Şahıs	3	6,1
	Mix	46	93,9
	Total	49	100,0
Günlük Süt İşleme Kapasitesi	10-100	19	38,8
	101-191	13	26,5
	192 ve Üzeri	17	34,7
	Total	49	100,0
İşletmelerin Ödeme Şekli	Haftalık	4	8,2
	Aylık	6	12,2
	Hepsi	39	79,6
	Total	49	100,0
Süt Tankı	Evet	36	73,5
	Hayır	13	26,5
	Total	49	100,0
İşletmelerin Satış Şekli	Perakende Olarak		
	Şahıslara	14	28,6
	Hepsi	35	71,4
	Total	49	100,0

İşletmelerin sütü şahıslardan alım oranı % 6,1, hem şahıs ve işletmelerden alım oranı % 93,1 olarak bildirilmiştir. İşletmelerin süt alımı karşılığında ödemelerini haftalık yapanların oranı % 8,2, aylık oranı %12,2, hem haftalık hem de aylık ödeme şeklinde yapan işletmelerin oranı ise % 79,6’dır. İşletmelerin süt tanklarına sahip olan işletmelerin oranı % 73,5, olmayanlar ise % 26,5 olarak bildirmişlerdir. İşletmeler ürünleri perakende olarak şahıslara satış oranı % 28,6, hem perakende hem de toptan satış yapanların oranı ise % 71,4 olarak belirtmişlerdir.

Covid-19 dönemindeki işletme sahibi çiftçilerimiz ile yapmış olduğumuz anket sonucuna ilişkin cevapların ortalaması ve standart sapması tablo 10’da gösterilmiştir. Bu

döneme ilişkin cevaplara baktığımızda çiğ süt depolama tanklarının birçok yerde yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bu dönemde üretimin azaldığı, sağlık bakanlığı ile tarım ve orman bakanlığının Covid 19 tedbirleri kapsamında almış olduğu tedbirlerin bağlı olarak iş gücü ile temizlik masraflarının arttığı belirtilmiştir. Bu alınan tedbirlerin üretim noktasında olumsuzluğa sebep olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 10: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Covid-19 Dönemi Hakkındaki Düşünceleri

	Mean	Std. Deviation	N
Covid-19 döneminde ücretleri toplamakta sıkıntı yaşandı	4,14	,979	49
Covid-19 nedeniyle üretim kısıtlandı	3,35	1,575	49
Covid-19 üretim tesisimiz de uzun vadede olumsuz etkilemiştir	4,51	,545	49
Covid-19 döneminde temizliğe verilen önem artmasıyla iş gücü de beraberinde arttı	4,31	,742	49
Çiğ süt depolama alanınız yeterli midir?	1,27	,446	49

Bayburt İlindeki hayvansal ürün üretim yapan çiftçilerimiz ile covid 19 dönemi ile ilgili olarak yapmış olduğumuz anketimizin istatistiksel açıdan önemliliği ($p<0,01$), ortalama değerleri ile t değerleri tablo 11’de gösterilmiştir. Anketimize katılan çiftçilerimizin vermiş olduğu cevaplar bakımından tüm ölçek maddelerindeki p değerlerinin önemli çıktığı. Ek olarak ortalama ve t testi değerlerinin yüksek çıktığı görülmektedir.

Tablo 11: Bayburt İlindeki Hayvansal Üretim Yapan İşletmelerin Covid 19 Dönemi Hakkındaki Düşüncelerinin Analizi

	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Covid-19 döneminde ücretleri toplamakta sıkıntı yaşandı	56,963	48	,000	3,7143
Covid-19 nedeniyle üretim kısıtlandı	29,624	48	,000	4,1429
Covid-19 üretim tesisimiz de uzun vadede olumsuz etkilemiştir	14,873	48	,000	3,3469
Covid-19 döneminde temizliğe verilen önem artmasıyla iş gücü de beraberinde arttı	57,954	48	,000	4,5102
Çiğ süt depolama alanınız yeterlidir	40,638	48	,000	4,3061

4.3. BAYBURT İLİNDEKİ HAYVANSAL ÜRÜN SATAN MARKETLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 12: Hayvansal Ürün Satan Marketlerin Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Parametreler	Gruplar	Frekanslar	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	146	89,6
	Kadın	17	10,4
	Toplam	163	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul	9	5,5
	Ortaokul	25	15,3
	Lise	68	41,7
	Üniversite	61	37,4
	Toplam	163	100,0
İşletmenin Süresi	1-5	23	14,1
	6-10	50	30,7
	11 ve üzeri	90	55,2
	Total	163	100,0
Ürün Tedarik Edilen İşletmeler	Büyük işletme	39	23,9
	Küçük tesis	12	7,4
	Mix	112	68,7
	Total	163	100,0

Bayburt ilindeki hayvansal ürün satan marketlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 12’de sunulmuştur. Hayvansal ürün satan market sahiplerinin % 89,6 erkek, % 10,4’ü kadın bireyden oluşmaktadır. Hayvansal ürün satan market sahiplerinin eğitim durumları ise ilkokul mezunu olanların oranı % 5,5, ortaokul mezunu % 15,3, lise mezunu % 41,7 ve % 37,4’ü ise üniversite mezunu olduklarını aktarmışlardır. Hayvansal ürün satan işletmelerin faal olduğu süre incelendiğinde 1-5 yıl arası % 14,1, 6-10 yıl arası % 30,7, 11 yıl ve üzerinde ise % 55,2’sinin faal olduğunu bildirmiştir. Ürün tedarik edilen işletmeler ile ilgili büyük işletmelerden % 23,9, küçük işletmelerden % 7,4 ve hem büyük ve küçük işletmelerden ise % 68,7 tedarik edildiği bildirilmiştir.

Covid-19 sürecince Bayburt ilindeki hayvansal ürün satan marketler ile yapmış olduğumuz anket sonuçları tablo 13’de verilmiştir. Covid 19 döneminde marketlerin et ve süt ürünlerinin temini noktasında sıkıntı yaşadıkları belirtilmiştir. Yaşanan tedarik sıkıntısına bağlı olarak market gelirlerinin azalması ile küçülmeye gidildiği belirtilmiştir. Halkın genel olarak et ve süt ürünlerine karşı tüketim alışkanlıklarının değiştiği ifade edilmiştir. Covid 19 sonrasında et ve süt ürünlerine karşı tüketicilerin taleplerinin artış gösterdiği bununda üretimin azalmasına bağlı olarak fiyatlara olumsuz yönde yansdığı belirtilmiştir.

Tablo 13: Bayburt İlindeki Marketlerin Covid 19 Dönemi Hakkındaki Düşünceleri

	Mean	Std. Deviation	N
Covid-19 döneminde küçülmeye gidildi	3,894	1,2792	123
Covid-19 döneminde ücretleri toplamakta sıkıntı yaşandı	3,285	1,5812	123
Marketiniz covid-19 nedeniyle tedarikçilerinizden gelen siparişleri değiştirmek zorunda kaldık.	2,431	1,1386	123
Covid-19 döneminde süt ürünü tedarikğinde sıkıntı yaşandı	2,813	1,3450	123
Covid-19 döneminde et ürünü tedarikğinde sıkıntı yaşandı	3,171	1,2656	123
Süt ürünlerine yönelik tüketici talebi geçtiğimiz yıl içinde olumlu yönde değişti	3,724	1,3013	123
Et ürünlerine yönelik tüketici talebi geçtiğimiz yıl içinde olumlu yönde değişti	3,756	1,2034	123
Et ve süt üretim tesisleri çoğaltılmalıdır	3,732	1,5368	123
Covid-19 döneminde tüketicinin et ve süt tüketim alışkanlıkları değişmiştir	3,545	1,3565	123
Covid-19 döneminde et ve süt fiyatlarını zamanın en büyük fiyat artışının yaşanmasına neden oldu	4,667	,5382	123
Covid-19 nedeni ile halkın alım gücü azaldı	4,650	,5579	123

Bayburt İlindeki hayvansal ürün satan marketler ile covid 19 dönemi ile ilgili olarak yapmış olduğumuz anketimizin istatistiksel açıdan önemliliği ($p<0,01$), ortalama değerleri ile t değerleri tablo 14'te gösterilmiştir. Ankete katılan çiftçilerin vermiş olduğu cevaplar bakımından tüm ölçek maddelerindeki p değerlerinin önemli çıktığı. Ek olarak ortalama ve t testi değerlerinin yüksek çıktığı görülmektedir.

Tablo 14: Bayburt İlindeki Marketlerin Covid 19 Dönemi Hakkındaki Düşüncelerinin Analizi

	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Covid-19 döneminde küçülmeye gidildi	39,946	162	,000	3,9264
Covid-19 döneminde ücretleri toplamakta sıkıntı yaşandı.	27,617	162	,000	3,3742
Marketiniz covid-19 nedeniyle tedarikçilerinizden gelen siparişleri değiştirmek zorunda kaldık.	27,546	162	,000	2,3742
Covid-19 döneminde süt ürünü tedarikğinde sıkıntı yaşandı	26,658	162	,000	2,7485
Covid-19 döneminde et ürünü tedarikğinde sıkıntı yaşandı	30,134	162	,000	3,0184

Süt ürünlerine yönelik tüketici talebi geçtiğimiz yıl içinde olumlu yönde değişti	36,702	162	,000	3,6994
Et ürünlerine yönelik tüketici talebi geçtiğimiz yıl içinde olumlu yönde değişti	39,116	162	,000	3,7301
Et ve süt üretim tesisleri çoğaltılmalıdır	31,520	162	,000	3,7239
Covid-19 döneminde tüketicinin et ve süt tüketim alışkanlıkları değişmiştir	33,520	162	,000	3,5399
Covid-19 döneminde et ve süt fiyatlarını zamanın en büyük fiyat artışının yaşanmasına neden oldu	114,828	162	,000	4,6748
Covid-19 nedeni ile halkın alım gücü azaldı	111,179	162	,000	4,6626

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayvansal Üretim Yapan İşletmeler

Ülkemizde tarım ve hayvancılık ekonomik açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Hayvancılıktan elde edilen çeşitli ürünler ekonomik açıdan ülkemize katkı sağlamaktadır. Özellikle son yıllarda artan dünya nüfusunun protein ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir yet tutmaktadır. Sağlıklı bir insanın günlük kg başına 0,8 g/kg kadar protein alması gerekmektedir (Özdoğan, 2022). İnsan midesinin, sindirim sisteminin anatomiksel yapısı ve vücudumuzdaki esansiyal- esansiyal olmayan proteinlerin üretimi açısından baktığımızda alınan bu ürünlerin yaklaşık % 30-35 hayvansal kökenli gıdalardan olması gerekmektedir (Pıçak, 2007). Bu açıdan baktığımızda tarım ve hayvancılığın gelişmesi, ürün ve miktarındaki artış insan sağlığına olumlu yönde etkilemektedir. Tarım ve hayvancılık sektörü 2022 yılında gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) üzerine %5.4 oranında katkı sağlamıştır. Ek olarak hayvancılıktan elde edilen ürünler başta çeşitli sanayi kollarının hammadde (deri, et ve süt ürünleri) sağlaması, sektörel bazda ve bölgeler arasında dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesi, işsizlik sorunun önüne geçilmesi, çeşitli hizmet sektörüne eleman sağlaması, hayvanlardan elde edilen fakat insan tüketimi açısından uygun olmayan ürünlerin yine yem endüstrisine dönüştürülerek ekonomiye katkı sağlaması açısından önemlidir (Pıçak, 2007). Bu açıdan baktığımızda hayvancılık sektörünün en fazla yapıldığı illerden biri olan Bayburt'ta üretilen hayvansal ürünler ekonomiye önemli katkı sağlamaktadır. Yapmış olduğumuz çalışmaya demografik özelliklere genel olarak baktığımızda çiftçilerimizin çoğunun erkeklerden (%100) oluştuğu ve % 98,3'ü evli ve çocuklu, % 1.7 bekar olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %25.1 ilkökul, %26.3 ortaokul, %43.4 lise, % 5.1' ise üniversite mezunu olduğunu tespit edilmiştir. Çiftçilerimizin genel yaş aralığına baktığımızda 18-24 (%1,7) ; 25-31 (%9,7); 32-38 (%21,7); 39-45 (%29,7); 46 ve üzeri (%37,1) yaş aralığında görülmektedir. Ek olarak katılımcıların %84'ü BAĞ-KUR'lu, % 2,3 'ü SGK, % 13,7 'sinde herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların gelir dağılımları incelendiğinde 4253 TL altı (%16,6); 4253 TL (%6,9); 4.253-6.000 TL (%28,6); 6001-7.748 TL (%30,3); 7749 TL ve üzeri (%17,7) olarak belirlenmiştir. Veriler incelendiğinde Bayburt ilindeki çiftçilerin çoğunun lise mezunu ancak yaş aralığının giderek arttığı görülmektedir. Bu yaş aralığının artması gençlerin hayvancılığın sektöründen uzaklaştığı görülmektedir. Yapılan benzer çalışmalarda bunun sebepleri olarak;

- ✓ İş gücünün tecrübesiz olması
- ✓ Üretim girdilerinin planlanmasında yapılan hatalar ve tutarsızlıklar
- ✓ Kadın çiftçilerin organize olamaması
- ✓ Kooperatifleşme düzeyinin düşük olması
- ✓ Tarım arazilerinin verimli şekilde kullanılamaması sonucu kar marjının

düşmesi

- ✓ Altyapı eksikliklerinin giderilememesi
- ✓ Eğitim konusuna yeterli önemin verilmemesi
- ✓ Genç nüfusun kırsal alanlarda etkin bir şekilde değerlendirilememesi
- ✓ Tarım ürünlerinin ithalatının kolaylaştırılması ve bunun iç piyasayı olumsuz

etkilemesi

- ✓ Yapısal reformların uygulanamaması, örneğin mazot fiyatlarına yönelik

düzenlemelerin eksikliği

- ✓ Ekonomik krizler ve döviz kuru artışlarının kırsalda düşük gelir düzeyine sahip

kesimleri en çok etkilemesi

- ✓ Ekonomik tasarruf tedbirlerinin ve kemer sıkma politikalarının ağırlıklı olarak

çiftçi ve kırsal kesimden beklenmesi

- ✓ Ulusal ölçekte sürdürülebilir kırsal kalkınma programlarının bir politika olarak

benimsenememesi ve hükümet programlarına yeterince entegre edilememesi (Davran, Özalp, Tok & Öztornacı, 2017; İlter, 2019).

Bayburt ilindeki çiftçilerimiz hayvancılıkla uğraşma süreleri dikkate aldığımızda 1-5 yıl arası % 12,6, 6-10 yıl arası % 36,0, 11 yıl ve üzerinde ise % 51,4'ü yıl olduğunu görülmektedir. Çiftçilerimizin ekonomik açıdan hayvan sayılarına baktığımızda ise % 32'sinin 1-5 adet, % 32,6'sının 6-10 adet; % 18,9'unu 11-15 adet, % 16,6'sının ise 16 ve üzeri adet hayvan varlığına sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu veriler ışığında Türkiye genelinde olduğu gibi Bayburt ilinde de genel olarak aile tipi küçük işletmelerin daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu İşletmelerin faaliyetleri, büyüklüklerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Küçük işletmelerde, işlerin büyük bir kısmı işletmede çalışan iş gücü tarafından yürütülmektedir. Bu tür işletmelerde, bir veya birkaç aile bireyinin gizli işsizlik durumundadır (Vural & Fidan, 2007). Ülkemiz, hayvancılık açısından önemli bir potansiyele sahip olmakla birlikte, tavukçuluk sektörü dışında kalan hayvancılık alanlarında faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir kısmı ekonomik işletmecilik anlayışından uzak olup genellikle orta ölçekli veya küçük aile işletmeleri şeklinde örgütlenmiştir. 2011 yılı genel tarım sayımı sonuçlarına göre, tarımsal işletmelerin %67,42'si hem bitkisel hem de hayvansal üretimi bir arada gerçekleştiren karma üretim modeline sahiptir.

Bu durum, entansif tarım uygulamaları için bir dezavantaj oluşturmaktadır (Ak & Özdemir, 2013; İbrahim, Özdemir & Deniz, 2019).

Bayburt'ta üretim yapan çiftçilerimizin arazi yapısına baktığımızda % 78,9'u arazinin kendi yeri olduğunu, % 0,6 kiralık olduğu, % 3,4'ü devlet arazisi olduğunu, % 17,1'i ise diğer arazi kategorisinde olduğunu aynı zamanda % 87,4'ü 1-3 çalışanı olduğunu, %12,6'sı da 4-6 çalışanı ile beraber çalıştığının bildirmiştir. Çiftçilerin % 92'sinin aile üyesi sayısı 1-3 arasında, % 8'inin 4-6 kişi olduğu belirtilmiştir. Çiftliklerin % 20,6'sı günlük 30-100 lt, % 47,4'ü 101-171 lt, %32'sinin 172 lt ve üzeri süt ürettiklerini, süt sağım şekli yönünden ise %90, 9'un makine yardımıyla, % 9,1'inin de el ile sağım yaptıklarını belirtmişlerdir. İşletmelerin % 68,6'sında süt tankının olmadığı, %31,4'ünde ise süt tankına sahip olduklarını, % 7,4'ü üretilen sütü evde (elden satma yoluyla), %6,3'ü kooperatif yoluyla ve 86,3'ünün de hem elden satma yoluyla hem de kooperatif aracılığıyla sattıklarını bildirmişlerdir. Veriler incelendiğinde genel olarak çiftçilerin çoğunun arazilerinin kendilerine ait olduğu ve yukarıdaki veriler ile uyumlu olarak aile tipi işletmelerden oluştuğu görülmektedir.

Kooperatif üyesi işletme oranı % 93,1 ve bu işletmeler kooperatif ödemelerini aylık ödeyen oranı % 17,7, yıllık ödeyen oranı 2,3, düzensiz bir şekilde ödeyen % 73,14, üyesi olmadığı için ödeme yapmayanların oranı ise % 6,85'tir. İşletmelerin hayvansal üretim şekli süt için % 9,1, karma şekilde üretim oranı ise % 90,9 olarak ifade edilmiştir. Covid-19 pandemisi öncesi işletmelerin üretim yönelim et alanında % 4,6; süt alanında % 8,6, et ve süt alanında ise % 86,9 iken, covid-19 pandemisi sonrası işletmelerin üretim yönelim et alanında % 4; süt alanında % 10,3, et ve süt alanında ise % 85,7 olduğu bildirilmiştir. Covid hastalığı sürecinde özellikle virüsün etkenin hayvanlardan kaynaklandığının belirlenmesinden sonra tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hayvansal ürünlerin tüketimi noktasında tüketicide olumsuz algı oluşmaya başlamıştır. Oluşan bu olumsuz algı sonucu hayvansal üretim yapan çiftçilerin olumsuz yönde etkilenmiştir. Covid süreci öncesi ve sonrasında çiftçilerimiz ekonomik acıdan zorlanınca hızlı ekonomik katkı sağlayacak süt ürünlerine doğru eğilim gösterdiği görülmektedir. Bu kapsamda et üretimi düşerken süt üretim miktarı ciddi oranda artmıştır. Covid 19 sürecinde ülkelerin almış olduğu çeşitli kısıtlama tedbirlerine (hareket kısıtlamaları, hayvansal üretim tesislerinde çalışan işçi sayısının enfekte veya şüpheli vakaların karantinaya alınması nedeniyle azalmasına ve dolayısıyla üretim kapasitesinin düşmesi) bağlı olarak üretim-tüketim arasındaki arz talep dengesi olumsuz yönde etkilenmiş ve yapılan çalışmalara göre uluslararası piyasalarda et ve et ürünlerinden elde edilen ürünlerin fiyatında %7-18; süt ve süt ürünlerinden üretilen ürünlerde ise fiyatı %4-7 oranında düştüğü belirtilmiştir (Elleby, Domínguez, Adenauer & Genovese, 2020; Tüfekci & Çelik, 2024). Özellikle hayvancılık

sektörü ve ilgili endüstriler en çok etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. Bu durum temel olarak hayvan hareketlerinin kısıtlanmasından ve üretim girdilerinin bulunabilirliğinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Hayvancılık sektörünün sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen diğer faktörler ise sokağa çıkma yasağı nedeniyle yaşanan işçi sıkıntısı, tüketicinin alım gücündeki güçlü düşüş ve sağlık hizmetlerinin yoğunlaşması olarak gösterilmiştir (Hashem, González-Bulnes & Rodriguez-Morales, 2020).

Bayburt'ta covid-19 öncesi ve sonrası hakkında çiftçiler ile yapmış olduğumuz anket çalışmasının sonuçları tablo 14'te gösterilmiştir. Tabloyu değerlendirdiğimizde çiftçilerimiz büyük bir çoğunluğunun covid 19 döneminde Tarım ve ormancılık bakanlığının desteklerinden faydalandığını ancak bu desteklerin yeterli olmadığını daha fazla destek sağlanması gerektiğini ifade etmektedirler. Ek olarak covid-19 döneminde hayvan sağlığı konusunda veteriner hekimlere fazla ihtiyaç duymadıklarının belirtmişlerdir. Ek olarak tüketicilerin bu dönem içinde et ve süt ürünlerine talebin azaldığını belirtmişlerdir. Çiftçilerimiz covid-19 döneminde ve sonrasında hayvan yemlerini bulmada kısmen de olsa sıkıntı yaşandığını ve buna tedbir olarak fazla miktarda yem alarak depo ettiklerini ifade etmektedirler. Yine bu dönemde tüketicilerin işlenmiş ürünlerden ziyade daha çok doğal beslenmeye önem vermeye başladığı ifade edilmektedir. Hayvancılık yapan çiftçilerimiz büyük çoğunluğu covid-19 döneminde hayvan sağlığını ve gerekse gelen ziyaretçilerini, işçilerin sağlığını korumak için tedbirler aldıklarını, temizliğe daha çok önem verdiklerini ve bu kapsamda temizlik malzemesi ile ekipmanlarına daha fazla maliyetlerin arttığını belirtmişlerdir. Covid-19 sürecinde en büyük sıkıntılardan birisi olan tedarik zincirinin etkilendiğini buna bağlı olarak yem fiyatlarının arttığı ifade edilmektedir. Ek olarak bu artışlarında et ve süt ürünlerine yansımıştır.

Hayvansal Üretim Yapan İşletmeler

Bayburt'taki hayvansal üretim yapan çiftçilerden alınan ürünlerin işlenmesi noktasında yapmış olduğumuz çalışmaya ilişkin veriler tablo 9'da verilmiştir. Ekonomik kalkınma ve gelişmişlik çeşitli faktörler nedeniyle (altyapı, nüfus, iklim ve coğrafi koşullar) belirli bölgelerde yoğunlaşmakta bu sayede o illerde veya bölgelerde sermaye birikim söz konusu olmaktadır (Arslan, 2005; Can vd., 2024). Bayburt ilinin Gelişmişlik endek (TRA1) verilerine göre Türkiye genelinde gelişmişlikte 65. Sırada iken Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları arasında ise 5. derecede olduğu ifade edilmektedir (Can vd., 2024). Ekonomik acıdan nüfusa bağlı olarak arz talep dengesi sonucu ve çevresindeki Trabzon ile Erzurum gibi büyük illerin etkisi ile hayvansal üretim yapan işletmelerin ekonomik kazançlarına bağlı olarak işletme sayısı fazla değildir. Ancak çeşitli hayvansal üretim yapan işletmelere ilişkin genel demografik özellikler incelendiğinde işletme sahiplerinin hepsinin erkek (% 100) olduğu, sahiplerinin

çoğunun evli (% 85,7) ve % 14,3'ü bekar olduğunu belirlenmiştir. İşletme sahiplerinin % 71'inin çocuklu ve % 28,6'sın çocuk sahip olmadığını belirlenmiştir. İşletme sahiplerinin eğitim durumu % 18,4'ü ilkokul, % 8,2'si ortaokul, % 44,9 lise, % 28,6 ise üniversite mezunu olduğunu bildirmiştir. Aynı şekilde yaş dağılımı ise 18-24 yaş aralığında % 8,2, 25-31 yaş aralığında %28,6, 32-38 yaş aralığında ise %18,4, 39-45 yaş aralığında ise % 26,5 ve 46 yaş ve üstü durumda bulunanların oranı ise % 18,4 olarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu %89,8'i BAĞ-KUR'lu iken, % 2,0 'si SGK, % 8,2 'sinde herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı belirtmişlerdir. Katılımcıların gelir dağılımları incelendiğinde 4253 TL altı; 4253 TL; 4.253-6.000 TL; 6001-7.748 TL; 7749 TL ve üzeri gruplarında yer alan katılımcıların oranları ise sırasıyla 16,6; 6,9; 28,6; 30,3 ve 17,7 belirlenmiştir. Elde edilen veriler çiftçiler ile kıyaslandığında üretim yapan işletmelerin çoğunda genç yaş aralığının arttığı ve eğitim düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Ek olarak demografik özelliklerde üretim yapan işletmelerin çoğunun BAĞ-KUR'lu olduğu görülmektedir. İlk bölümde ifade edildiği gibi Bayburt ilindeki çiftçilerin çoğunun işletmesi aile tipi işletme olarak geçmektedir. Buradaki çiftçilerimizin çoğu süt ürünleri (peynir, kaşar vb) ve et ürünlerini (yetiştirdikleri hayvanları satarak) üretmiş oldukları ürünleri aile ekonomisine katkı amaçlı olarak satmaktadırlar.

Hayvansal ürünlerin üretimi kapsamında, çeşitli bitkisel veya onlara ait yan ürünlerin kullanımı sayesinde sıfır atığa destek sağlarken aynı zamanda üretim yapan işletmelere veya bölgesel olarak iş gücünde verimliliği üzerinde olumlu etki yapması sonucu kar marjını artırmaktadır (Vural & Fidan, 2007). Türkiye genelinde hayvan işletmelerinin yapısı itibarıyla üç gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki, köy tipi aile hayvancılığıdır. Bu sistemde, her ailede ortalama 1-2 hayvan bulunmakta olup, üretim genellikle aile tüketimine yöneliktir; ancak az da olsa gelir sağlayıcı bir niteliğe sahiptir. İkinci tip hayvancılık, tarım işçileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu grupta, arazisi olmayan ve genellikle yevmiyeli çalışan tarım işçileri, ailelerinin tüketimini karşılamak amacıyla 1-2 baş hayvan beslemektedir. Bir diğer yaygın işletme şekli ise bitkisel üretimin yanında hayvancılığın yan faaliyet olarak yapılmasıdır. Bunları, pazara yönelik üretim yapan ihtisaslaşmış işletmeler ve modern hayvancılık uygulamalarını benimseyen işletmeler takip etmektedir (Talim & Saner, 1995; Vural & Fidan, 2007). Bayburt ilinde genel olarak küçük işletme tipinde üretim yapan yerler mevcuttur. Bunların genel yapısına baktığımızda hayvancılıkta faal olduğu süre (hayvancılık süresi) incelendiğinde 1-5 yıl arası % 16,3, 6-10 yıl arası % 14,3, 11 yıl ve üzerinde ise % 69,4'ü faal olduğunu bildirmiştir. Hayvansal üretim yapan işletmelerin et üretimi yapan işletmelerin oranı % 26,5, süt üretimi yapan işletmelerin oranı % 18,4, hem et ve hem süt üretimi yapan işletmelerin oranı ise % 55,1 olarak ifade edilmiştir. İşletmelerin sütü şahıslardan alım oranı %

6,1, hem şahıs ve işletmelerden alım oranı % 93,1 olarak bildirilmiştir. İşletmelerin süt alımı karşılığında ödemelerini haftalık yapanların oranı % 8,2, aylık oranı %12,2, hem haftalık hem de aylık ödeme şeklinde yapan işletmelerin oranı ise % 79,6'dır. İşletmelerin süt tanklarına sahip olan işletmelerin oranı % 73,5, olmayanlar ise % 26,5 olarak bildirmişlerdir. İşletmeler ürünleri perakende olarak şahıslara satış oranı % 28,6, hem perakende hem de toptan satış yapanların oranı ise % 71,4 olarak belirtmişlerdir. Erzurum özelinde yapılan benzer bir çalışma sonucunda üretim noktasındaki etkenler üzerinde; Hayvansal ürünlerin iletilmesi noktasında sanayiye aktarımındaki sıkıntılara bağlı olarak kapasitenin düşmesi sonucu yerel ekonomide ciddi anlamda zarar vermektedir. Ek olarak bölgede yaz aylarında özellikle süt bulmak kolay iken kış aylarında sütün azalmasına, Soğuk zincir sisteminin yetersiz olması, Örgütlenme noktasında karşılaşılan problemler sonucu mevcut yapının üretici aleyhine oluşan fiyat düzeyi öne çıkmaktadır. Ayrıca, kırmızı et işleyen işletmelerin düşük maliyetle hayvan temin etme eğilimi ve düzenli alım yapmamaları özellikle etkili olmaktadır (Uçum & Gülçubuk, 2018).

Covid-19 dönemindeki işletme sahibi çiftçilerimiz ile yapmış olduğumuz anket sonucuna ilişkin cevapların ortalaması ve standart sapması tablo 11'da gösterilmiştir. Bu döneme ilişkin cevaplara baktığımızda çiğ süt depolama tanklarının birçok yerde yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bu dönemde üretimin azaldığı, sağlık bakanlığı ile tarım ve orman bakanlığının Covid 19 tedbirleri kapsamında almış olduğu tedbirlerin bağlı olarak iş gücü ile temizlik masraflarının arttığı belirtilmiştir. Bu alınan tedbirlerin üretim noktasında olumsuzluğa sebep olduğu ifade edilmiştir.

Bayburt İlindeki Hayvansal Ürün Satan Marketler

Bayburt ilindeki hayvansal ürün satan marketlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 12'da sunulmuştur. Hayvansal ürün satan market sahiplerinin % 89,6 erkek, % 10,4'ü kadın bireyden oluşmaktadır. Hayvansal ürün satan market sahiplerinin eğitim durumları ise ilkokul mezunu olanların oranı % 5,5, ortaokul mezunu % 15,3, lise mezunu % 41,7 ve % 37,4'ü ise üniversite mezunu olduklarını aktarmışlardır. Hayvansal ürün satan işletmelerin faal olduğu süre incelendiğinde 1-5 yıl arası % 14,1, 6-10 yıl arası % 30,7, 11 yıl ve üzerinde ise % 55,2'sinin faal olduğunu bildirmiştir. Ürün tedarik edilen işletmeler ile ilgili büyük işletmelerden % 23,9, küçük işletmelerden % 7,4 ve hem büyük ve küçük işletmelerden ise % 68,7 tedarik edildiği bildirilmiştir.

Covid-19'un yayılmasını engellemek amacıyla birçok ülke tarafından benimsenen seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, yerinde barınma kararları ve sosyal mesafe önlemleri, mal ve hizmet akışında ani ve büyük aksamalara yol açmıştır. Bu aksamalar ülkeler

arasında ekonomik felaketlere yol açmıştır çünkü hastalık Çin, Avrupa, Japonya ve ABD'de, yani tartışmasız dünyanın en önemli ekonomilerinde üretim ve tedarik zincirlerini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle Covid-19, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasaları olumsuz etkileyen büyük küresel ekonomik ve finansal şok dalgaları yaratmıştır (Harjoto, Rossi & Paglia, 2021). Covid-19, pandemi öncesi aşamasında bile ticaret, turizm ve ulaştırma sektörünü olumsuz etkileyerek ve yerel gıda kıtlığına yol açarak reel ekonomiyi ciddi şekilde etkilemiştir (Albulescu, 2020; Albulescu, 2021). Covid 19 sürecince Bayburt ilindeki hayvansal ürün satan marketler ile yapmış olduğumuz anket sonuçları tablo 14'te verilmiştir. Covid 19 döneminde marketlerin et ve süt ürünlerinin temini noktasında sıkıntı yaşadıkları belirtilmiştir. Yaşanan tedarik sıkıntısına bağlı olarak market gelirlerinin azalması ile küçülmeye gidildiği belirtilmiştir. Halkın genel olarak et ve süt ürünlerine karşı tüketim alışkanlıklarının değiştiği ifade edilmiştir. Covid 19 sonrasında et ve süt ürünlerine karşı tüketicilerin taleplerinin artış gösterdiği bunda üretimin azalmasına bağlı olarak fiyatlara olumsuz yönde yansıdığı belirtilmiştir.

Sonuç olarak Çiftçilerimiz büyük bir çoğunluğunun covid 19 döneminde Tarım ve ormancılık bakanlığının desteklerinden faydalandığını ancak bu desteklerin yeterli olmadığını daha fazla destek sağlanması gerektiğini ifade etmektedirler. Ek olarak covid-19 döneminde tüketicilerin bu dönem içinde et ve süt ürünlerine talebin azaldığını belirtmişlerdir. Çiftçilerimiz covid-19 döneminde ve sonrasında hayvan yemlerini bulmada kısmen de olsa sıkıntı yaşadığını ve buna tedbir olarak fazla miktarda yem alarak depo ettiklerini ifade etmektedirler. Tüketiciler arasında doğal beslenmeye önem vermeye başladığı ifade edilmektedir. Hayvancılık yapan çiftçilerimiz büyük çoğunluğu covid 19 döneminde hayvan sağlığını ve gerekse gelen ziyaretçilerini, işçilerin sağlığını korumak için tedbirler aldıklarını, temizliğe daha çok önem verdiklerini ve bu kapsamda temizlik malzemesi ile ekipmanlarına daha fazla maliyetlerin arttığını belirtmişlerdir. Covid 19 dönemindeki işletmelerde çiğ süt depolama tanklarının birçok yerde yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bu dönemde üretimin azaldığı, temizlik tedbirlerine bağlı olarak iş gücü ile temizlik masraflarının arttığı belirtilmiştir. Covid 19 döneminde marketlerin et ve süt ürünlerinin temini noktasında sıkıntı yaşadıkları belirtilmiştir. Yaşanan tedarik sıkıntısına bağlı olarak market gelirlerinin azalması ile küçülmeye gidildiği belirtilmiştir. Halkın genel olarak et ve süt ürünlerine karşı tüketim alışkanlıklarının değiştiği ifade edilmiştir. Bayburt ilinde çiftçilerin hayvancılık desteklerinden yararlanma düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği ilk çalışma olması, bu araştırmayı değerli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abiral, B., & Atalan-Helicke, N. (2020). Trusting food supply chains during the pandemic: Reflections from Turkey and the US. *Food and Foodways*, 28(3), 226-236.
- Afacan, E., & Nazmi, A. (2020). Koronavirüs (covid-19) örneği üzerinden salgın hastalıklara sosyolojik bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 1-14.
- Ak, İ., & Özdemir, M. (2013). Türkiye’de ekolojik hayvancılık. *Türkiye II. Organik Hayvancılık Kongresi*, 24(26), 27-40.
- Albulescu, C. (2020). Coronavirus and financial volatility: 40 days of fasting and fear. arXiv preprint arXiv:2003.04005.
- Albulescu, C. T. (2021). COVID-19 and the United States financial markets’ volatility. *Finance Research Letters*, 38, 101699.
- Altuntaş, B., & Atsan, M. Küresel Ticaret Üzerindeki Olumsuz Etkiler: Pandemi Dönemi Medya Ekonomisi Örneği.
- Anıl, N. K. (2022). Pandeminin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Ticaretine Etkileri. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 8(4).
- Arslan, İ. K. (2005). Bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde etkin bir araç: Bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma ajansları.
- Aslım, G., & Yaşar, A. (2020). Türkiye’de" Covid-19 özelinde" salgın hastalıklarda veteriner hekimlerin rolü ve önemi. *Eurasian Journal of Veterinary Sciences*, 36.
- Atalan-Helicke, N., & Abiral, B. (2021). Alternative food distribution networks, resilience, and urban food security in Turkey during the Covid-19 pandemic. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 10(2), 89–104-189–104.
- Balci, Y. (2011). Law on Veterinary Services, Plant Health and Food [Turkish].
- Baskan, T. D. (2020). Analyzing the going concern uncertainty during the period of Covid-19 pandemic in terms of independent auditor's reports. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(2), 28-42.
- Bayraktar, B. (2017). Bayburt ‘ta organik tarım ve hayvancılığın mevcut durumu. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 5(13), 1762-1768.
- Bayraktar, B., Tekce, E., Aksakal, V., Gül, M., Takma, Ç., Bayraktar, S., . . . Eser, G. (2020). Effect of the addition of essential fatty acid mixture to the drinking water of the heat stress broilers on adipokine (Apelin, BDNF) response, histopathologic findings in liver and intestines, and some blood parameters. *Italian Journal of Animal Science*, 19(1), 656-666.
- Bayraktutan, Y., & Özbilgin, M. (2015). Lojistik maliyetler ve lojistik performans ölçütleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-112.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-214.

- Cambeft, M. (2020). How the covid-19 pandemic is challenging consumption. *Markets, Globalization & Development Review*, 5(1).
- Can, M. B., Cengiz, B. N., & İmik, H. (2024). Bayburt ilinin ekonomik kalkınmasında hayvansal üretim ve önemi. *Veteriner Farmakoloji ve Toksikoloji Derneği Bülteni*, 15(1), 23-38.
- Can, M. F., & Sakarya, E. (2012). Dünya ve Türkiye’de tarım ve hayvancılık kooperatiflerinin tarihsel gelişimi, iktisadi önemi ve mevcut durumu. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 83(1), 27-36.
- Ceylan, F., Akpınar, M. G., & Özkan, B. Purchasing attitudes for agro-food products and changing financial status during Covid-19 outbreak in Turkey. *International Journal of Agriculture Forestry and Life Sciences*, 5(2), 205-210.
- Çütçü, İ. (2021). Pandemi sonrası dünya ve türkiye’de dış ticaret. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 1-21.
- Davran, M. K., Özalp, B., Tok, N., & Öztornacı, B. (2017). Türkiye’de kırsal gençlik açısından istihdam ve tarımsal istihdamın geleceği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 169-199.
- Demirbaş, N. (2023). Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Avantajları: Gelişmelerini Kısıtlayan Faktörler ve Öneriler.
- Demirhan, S. A., & Şahinler, N. (2022). Küresel salgın ve türkiye hayvancılığı üzerine etkileri. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 10, 2691-2695.
- Demirkol, E. C. Pandemi sürecinin tarım ve gıda sistemi üzerine etkileri. *Paper presented at the International Marmara Social Sciences Congress* (Autumn 2020).
- Demirtaş, A. G. H., & Ünivrsitesi, E. F. İ. (2000). Kriz yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(23), 353-373.
- Derneği, Ç. H. H. (2021). Ülkemiz hayvancılığında başlıca sorunlar ve öneriler (p. d. h. batmaz ed.).
- Elleby, C., Domínguez, I. P., Adenauer, M., & Genovese, G. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on the global agricultural markets. *Environmental and Resource Economics*, 76(4), 1067-1079.
- Eraslan, E. (2021). Korona, korona virüsü, kovid-19, pandemi, virüs sözcüklerinin tanımı, kökeni ve yazımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 231-249.
- Faaootu, N. (2020). Guidelines to mitigate the impact of the COVID-19 pandemic on livestock production and animal health. Rome.[Google Scholar].
- Galanakis, C. M. (2020). The food systems in the era of the coronavirus (Covid-19) pandemic crisis. *Foods*, 9(4), 523.
- (GASL), G. A. f. S. L. (2020). Gasl stakeholder consultation on covid-19 in the livestock sector globally in april-may 2020: Global agenda for sustainable livestock (gasl).

- Göktaş, B., & Kulga, C. E. (2017). Tüketicilerin etkinlik pazarlaması faaliyetlerine ve düzenleyen markalara bakış açısına yönelik bir araştırma. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(11), 85-97.
- Guiné, R. P., Florença, S. G., Costa, D. T., Çelik, S., Ferreira, M., Cardoso, A. P., . . . Costa, C. A. (2022). Comparative study about the consumption of organic food products on samples of portuguese and turkish consumers under the covid-19 pandemic context. *Agronomy*, 12(6), 1385.
- Gündüz, İ. (2023). Koronavirüs pandemisinin AB üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 3(1), 14-24.
- Gürsoy, H., & Artantaş, Ö. Ü. E. Sürdürülebilirlik kapsamında; işletmelerde ekonomik problemlerin varlığı ve stratejik çözüm yöntemleri.
- Harjoto, M. A., Rossi, F., & Paglia, J. K. (2021). Covid-19: Stock market reactions to the shock and the stimulus. *Applied Economics Letters*, 28(10), 795-801.
- Hashem, N. M., González-Bulnes, A., & Rodriguez-Morales, A. J. (2020). Animal welfare and livestock supply chain sustainability under the COVID-19 outbreak: *An Overview*. *Frontiers in Veterinary Science*, 7, 582528.
- Hayes, D. J., Schulz, L. L., Hart, C. E., & Jacobs, K. L. (2021). A descriptive analysis of the COVID-19 impacts on US pork, turkey, and egg markets. *Agribusiness*, 37(1), 122-141.
- Herliandry, L. D., Nurhasanah, N., Suban, M. E., & Kuswanto, H. (2020). Pembelajaran pada masa pandemi covid-19. *JTP-Jurnal Teknologi Pendidikan*, 22(1), 65-70.
- Hobbs, J. E. (2020). Food supply chains during the COVID-19 pandemic. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue Canadienne D'agroeconomie*, 68(2), 171-176.
- İbrahim, A., Özdemir, M., & Deniz, A. Türkiye’de ekolojik hayvancılık.
- Ifad, F., UNDP. (2020). Covid-19 Rapid İmpact Assessment On The Agri-Food Sector And Rural Areas İn Turkey. Retrieved from <https://www.undp.org/turkiye/publications/covid-19-rapid-impact-assessment-agri-food-sector-and-rural-areas-turkey>
- İlter, M. S. (2019). Kırsal kalkınmada tarım ve hayvancılığın kırsal yoksulluğu azaltmadaki etkileri" yatağan'ın sosyo-ekonomik yapısı ve tarımsal nitelikleri". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 629-654.
- Kandemir, M., & Gümüş, İ. (2021). İşletmelerde kriz yönetimi ve covid-19 pandemi sürecine ilişkin bir değerlendirme: Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü örneği. *Journal of Organizational Behavior Review*, 3(2), 153-184.
- Karagenc, G. Pandemi dönemi sokağa çıkma yasaklarının anayasaya uygunluğunun incelenmesi.
- Karaman, H., Atar, B., & Aktan, D. Ç. (2017). Açımlayıcı faktör analizinde kullanılan faktör çıkartma yöntemlerinin karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 1173-1193.

- Keskin, G. (2022). Türkiye’de hayvancılığın sürdürülebilirliğine ilişkin makro verilerin analizi. *Hayvan Bilimi ve Ürünleri Dergisi*, 5(2), 81-94.
- Košnik, I. G., Berce, I., Trkov, M., Ravnik, M., Bremec, M., Šardi, Z. H., . . . Piršl, M. (2015). Okužbe z večkratno odpornim kampilobaktrom v Sloveniji. 7. *Baničevi Dnevi: Okužbe Prebavil*, 54(2), 195-201.
- Meher, M. M., Afrin, M., Islam, M. T., & Zinnah, M. A. (2021). Poultry farming and farmers perception towards the farming condition during covid-19 pandemic in Bangladesh. *Journal of Agriculture and Food Research*, 6, 100239.
- Mukherjee, S., & Pahan, K. (2021). Is Covid-19 gender-sensitive? *Journal of Neuroimmune Pharmacology*, 16(1), 38-47.
- Munir, K., Ashraf, S., Munir, I., Khalid, H., Muneer, M. A., Mukhtar, N., . . . Chaudhry, U. (2020). Zoonotic and reverse zoonotic events of SARS-CoV-2 and their impact on global health. Emerging microbes & infections covid-19 salgınında Porter’ın Elmas Modeli kapsamında devlet faktörü üzerine dönemsel bir inceleme.
- Özçakmak, S., Var, I. (2020). Covid-19 salgınının yayılmasını önleyici hijyen uygulamaları. *Akademik Gıda*, 18(4), 433-441.
- Özbay, M., Koç, M. (2021). Covid-19 salgınında porter’ın elmas modeli kapsamında devlet faktörü üzerine dönemsel bir inceleme. 20. *Uluslararası İşletmecilik Kongresi*. 1205-1217.
- Özden, A. T. (2021). Covid-19 pandemisi döneminde hastanelerde hizmet kalitesi üzerine bir araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 42-66.
- Özdoğan, M. (2022). Kas Yapmak için Ne Kadar Protein Alınmalı? Retrieved from <https://www.drozdogan.com/kas-yapmak-icin-ne-kadar-protein-alinmali/>
- Pıçak, C. A.-M., & Pıçak, M. (2007). Gap bölgesinde hayvancılığın gelişimi ve Türkiye içindeki konumu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 13-37.
- Poudel, P. B., Poudel, M. R., Gautam, A., Phuyal, S., Tiwari, C. K., Bashyal, N., & Bashyal, S. (2020). Covid-19 and its global impact on food and agriculture. *Journal of Biology and Today’s World*, 9(5), 221-225.
- Rodriguez-Morales, A. (2020). Katterine Bonilla-Aldana D., Tiwari R., Sah R., Rabaan AA, Dhama K. Covid-19, an emerging coronavirus infection: Current scenario and recent developments-an overview. *J. Pure Appl. Microbiol*, 14(1), 5-12.
- Safety, E. C. D.-G. F. H. A. F. (2020). Covid-19 and farmed and domestic animals Questions and Answers. Retrieved from https://ec.europa.eu/food/system/files/2020-05/ah_covid-19_qandas.pdf
- Talim, M., & Saner, G. (1995). Türkiye’de Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal Durumu ve Sorunları, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, 27-29 Eylül, *TC. Ziraat Bankası Kültür Yayınları*(27).
- Tarkan, M. T. (1974). Bayburt’un ekonomik olanakları ile bu olanakların kalkınma alanındaki önem dereceleri. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*(5), 82-87.

- Tayar, M. (2020). Gıda güvenliği ve covid-19. *Veteriner Farmakoloji ve Toksikoloji Derneği Bülteni*, 11(2), 61-71.
- Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel dirençlilik perspektifinden tarihteki pandemiler ve Covid-19 pandemisi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 259-292.
- Tüfekci, Ö. Ü. H., & Çelik, Ö. Ü. H. T. Covid-19 salgın döneminin hayvansal üretime etkileri ve yapılan bazı çalışmalar.
- TÜİK. (2024). Bölgesel İstatistik verileri. Retrieved from <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#>
- Uçum, İ., & Gülçubuk, B. (2018). Hayvancılığa dayalı yerel sanayi işletmelerinde üretim ve yerel ekonomiye katkı sürecinde yaşanan sorunlar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21, 44-54.
- Vural, H., & Fidan, H. (2007). Türkiye'de hayvansal üretim ve hayvancılık işletmelerinin özellikleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(1 ve 2), 49-59.
- Yaşar, G. (2017). İyi tarım uygulamaları: Migros ticaret anonim şirketi örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 503-524.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yıldız, F. (2014). 19. yüzyıl'da Anadolu'da salgın hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve salgın hastalıklarla mücadele yöntemleri.
- Yüksel, A., Çelen, B., Çelen, M. F., & Karagöz, A. (2020). Tarım ve pandemi: Covid-19 sonrası türk tarımı nasıl değişmeli? *Ejona International Journal*, 4(16), 904-914.

EKLER

Ek 1: Katılımcı Anketi

Sayın anket katılımcısı:

Bu anket formu Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Organik Tarım İşletmeciliği (Disiplinlerarası) Anabilim Dalı, Organik Tarım İşletmeciliği Programın “**Covid-19’un hayvansal ürün üreten ve satan işletmelere etkisini ortaya koymak için yürütülen bilimsel araştırma**” kapsamında hazırlanmıştır. Lütfen bütün soruları olabildiğince tam ve içtenlikle cevaplandırınız. Sağladığınız bilgiler gizli tutulacak ve yalnızca akademik araştırma için kullanılacaktır.

Katılımınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Nazan YASUL ERGEZER

Danışman

Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Emre TEKÇE

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anketteki ölçek maddeleri üç bölümden oluşmaktadır;

1) HAYVAN SAHİBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER VE İŞLETMEYE SORULACAK ÖLÇEK MADDELERİ

Demografik Özelliklere İlişkin Ölçek maddeleri:

- 5- Cinsiyeti : () Kadın () Erkek
- 6- Eğitim Durumu : () İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Okur-yazar değil
- 7- Yaş aralığınız : () 18-24 () 25-34 () 35-44 () 44-55 () 55 ve üzeri
- 8- Medeni durumunuz : () Evli () Bekar
- 9- Çocuğunuz var mı? : () Evet () Hayır
- 10- Sosyal Güvencesi : () Yok () Bağ-Kur () SGK
- 11-Hane geliri : () 4.253 TL (Asgari ücret altı) () 4.253 TL (Asgari Ücret)
() 4.253-6.000 TL () 6.001-9.000 TL () 9.001 TL ve üstü
- 12) İşletmenin çalışma süresi : () 1-5 () 6-10 () 11 ve üstü
- 13) İşletmedeki yetiştiriciliğini yaptığınız büyükbaş ırkı :
- 14) Kaç ineğiniz var? : () 1-5 () 6-10 () 10- 14 () 14 ve üstü
- 15) Arazi sahiplik durumunuz nedir? () Kendi malı () Kiralık () Devlet arazisi () Diğer
- 16) Çiftlikte çalışan sayısı kaçtır? : () 1-3 () 4-6 () 7 ve üzeri
- 17- Çiftlikte çalışan kaç kişi aile üyesidir ? () 1-3 () 4-6 () 7 ve üzeri
- 18- Günlük veya haftalık üretilen süt miktarınız nedir? () 30-100 litre () 101-171 litre
() 172 litre ve üstü
- 19- Süt sağım şekli nedir ? () Elle sağım () Makine ile sağım

- 20- Çiğ süt için yerinde depolama kapasiteniz Var mı? ()Var ()Yok
- 21- Sütünüzü nasıl satıyorsunuz? ()Evden satış ()Kooperatif aracılığı ile satış ()Hepsi
- 22- Bir kooperatif üye misiniz? ()Evet ()Hayır
- 23- Ücretleriniz aylık/yıllık bir sözleşmeyle mi alıyorsunuz?
()Aylık ödeme ()Yıllık ödeme ()Düzensiz ödeme ()Diğer (Lütfen belirtiniz)
- 24- Hangi ürünleri yapıyorsunuz? ()Et ()Süt ()Hepsi
- 25- Covid öncesi en fazla hangi ürünlere talep vardı? ()Et ()Süt ()Hepsi
- 26- Covid sonrası en fazla hangi ürünlere talep var? () Et ()Süt ()Hepsi

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılım derecenizi belirtiniz. 1 = Kesinlikle katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3 = Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4 = Katılıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Covid-19 döneminde çiftliğimizde işçileri ve ziyaretçileri korumak için çeşitli güvenlik önlemleri (maske, eldiven ve dezenfektan kullanımı vb.) aldık.	1	2	3	4	5
Bulaşıcı hastalıktan hayvanlarımızı da etkiledi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde hayvan kaybımız daha çok oldu	1	2	3	4	5
Covid-19 sonrası buzağı sağlığı kötü yönde etkilendi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde hayvanlara daha iyi bakım yapıldığı için verimimiz arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminden sonra tüketicinin et ve süt tüketimi arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde çiftliğimizde temizliğe verilen önem arttı.	1	2	3	4	5
Covid-19 ile birlikte temizlik maliyetlerimiz arttı.	1	2	3	4	5
Covid-19 ile birlikte yem maliyetlerimiz arttı.	1	2	3	4	5
Covid-19 nedeniyle tedarik zincirinde gecikmeler yaşadık.	1	2	3	4	5
Tüketiciden ücretlerimizi alma noktasında sıkıntı yaşadık.	1	2	3	4	5
Covid-19 sürecinde kapasitemizde değişiklik yapmak durumunda kaldık.	1	2	3	4	5
Covid-19 sürecinde yem bulma ile sıkıntılar yaşadık (yem kıtlığı)	1	2	3	4	5
Covid-19 sürecinde stoklu çalışmaya verilen önem arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 sonrası doğal beslenmeye verilen önemin artmasıyla tüketim hızlandı et süt piyasası canlandı	1	2	3	4	5
Covid-19 sonrası et talebi arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 sonrası süt talebi arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde kullanılan ekipmanlar değişti	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde devlet desteklerinden faydalandım					
Devlet desteklerini yeterli buluyorum	1	2	3	4	5

Devlet hayvancılık konusunda daha çok yardımda bulunmalıdır	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde temizlik maliyetleri arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 dönemi nedeniyle veterinerlere olan ihtiyaçlarımız arttı	1	2	3	4	5
Yasaklar nedeniyle veterinerlere ulaşmamız güç oldu	1	2	3	4	5
Tüketici covid-19 döneminden sonra et ve süt tüketimi arttı	1	2	3	4	5
Hayvan beslenmesi için gerekli yem fiyatları covid-19 döneminde artış gösterdi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde çalışan maliyetleri arttı	1	2	3	4	5
Maliyetlerin artmasıyla et ve süt ürünlerin fiyatı arttığından alım gücü düştü	1	2	3	4	5
Covid-19 sürecinde gelir kaybı yaşadık.	1	2	3	4	5
Covid-19 ile birlikte genel olarak hayvan alım maliyetlerimiz arttı.	1	2	3	4	5
covid-19 döneminde hayvan beslenmesi için gerekli yem fiyatları artış gösterdi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde yem fiyatlarına bağlı olarak et ve süt fiyatları hızla arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde çalışan maliyetleri arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 etkisindeki ekonomik kayıp devam ediyor	1	2	3	4	5

2) İŞLETME BAZLI BİLGİLER

1-İşletme Çalışanının Adı Soyadı :

2- İli :

3- İlçesi :

4- Köyü :

5- Cinsiyeti : () Kadın () Erkek

6- Eğitim Durumu : () İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Okur-yazar değil

7- Yaş aralığınız : () 18-24 () 25-34 () 35-44 () 44-55 () 55 ve üzeri

8- Medeni durumunuz : () Evli () Bekar

9- Çocuğunuz var mı? : ()Evet () Hayır

10- Sosyal Güvencesi : () Yok () Bağ-Kur () SGK

11-İşletmenin çalışma süresi: ()1-5 ()6-10 () 11 ve üstü

12-Hangi ürünleri yapıyorsunuz? () Et () Süt () Hepsi

13-Sütünüzü nereden alıyorsunuz? () İşletmeden () Şahıstan () Hepsi

14-Günlük olarak ne kadar süt alıyorsunuz? () 10-100 ()101-191 () 192 ve üzeri

15-Tedarikçiler için ödeme dönemi nedir? ()Günlük ()Haftalık ()Aylık () Hepsi

16- Çiğ süt depolama alanınız yeterli midir ? () Evet () Hayır

17-Ürünleri kime satıyorsunuz? ()Kooperatiflere ()Toptan satışla işletmelere

()Perakende olarak şahıslara ()Hepsi

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılım derecenizi belirtiniz. 1 = Kesinlikle katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3 = Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4 = Katılıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Covid -19 döneminde satışlar olumsuz etkilendi 18	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde küçülmeye yaşandı 19	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde doğal beslenmeye verilen önemle satışlar arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde perakende satış arttı 21	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde ücretleri toplamakta sıkıntı yaşandı	1	2	3	4	5
Covid-19 nedeniyle üretim kısıtlandı	1	2	3	4	5
Covid-19 üretim tesisimiz de uzun vadede olumsuz etkilemiştir	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde temizliğe verilen önem artmasıyla iş gücü de beraberinde arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde temizlik maliyetleri arttı	1	2	3	4	5

3) MARKET BAZLI BİLGİLER

1-Market adı :

2- İli :

3- İlçesi :

4- Köyü :

5- Eğitim Durumu : () İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite

6- Cinsiyeti : () Kadın () Erkek

7- Kaç yıllık market işlettiği : () 1-5 () 6-10 () 11 ve üzeri

8-Satın aldığınız et ve süt ürünlerini nereden tedarik ediyorsunuz?

() Tüketicinin isteği doğrultusunda reklamı olan büyük işletmelerden

() Güvenilir olan küçük tesisler den

() Hem ismi bilindik büyük işletmelerden hem de tanıdık küçük tesislerden

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılım derecenizi belirtiniz. 1 = Kesinlikle katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3 = Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4 = Katılıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Covid -19 döneminde et ve süt satışları olumsuz etkilendi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde küçülmeye gidildi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde doğal beslenmeye verilen önemle satışlar arttı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde ücretleri toplamakta sıkıntı yaşandı.	1	2	3	4	5
Marketiniz covid-19 nedeniyle tedarikçilerinizden gelen siparişleri değiştirmek zorunda kaldık.	1	2	3	4	5
covid-19 nedeniyle çalışma saatlerini sınırlamak zorunda kaldık.	1	2	3	4	5
Marketiniz müşteri başına düşen süt ve et ürünleri sayısına sınırlama getirdi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde süt ürünü tedarikinde sıkıntı yaşandı	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde et ürünü tedarikinde sıkıntı yaşandı	1	2	3	4	5
Müşteri talebinde covid-19 döneminde organik olan ürünlere eğilim arttı	1	2	3	4	5
Süt ürünlerine yönelik tüketici talebi geçtiğimiz yıl içinde olumlu yönde değişti	1	2	3	4	5

Et ürünlerine yönelik tüketici talebi geçtiğimiz yıl içinde olumlu yönde değişti	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde tüketicinin organik ürünlere (et - süt) eğilimde arz talebi karşılayabildi	1	2	3	4	5
Et ve süt üretim tesisleri çoğaltılmalıdır	1	2	3	4	5
Reklamı yapılan bilindik işletmelerin et ve sut ürünlerin satışları daha fazladır	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde fiyata bakılmaksızın en güvenilir et ve süt tercih edildi	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde tüketicinin et ve süt tüketim alışkanlıkları değişmiştir	1	2	3	4	5
Covid-19 döneminde et ve süt fiyatlarını zamanın en büyük fiyat artışının yaşanmasına neden oldu	1	2	3	4	5
Covid-19 nedeni ile halkın alım gücü azaldı	1	2	3	4	5

ÖZ GEÇMİŞ

██████████ Liseye kadar Çanakkale'nin beldesi olan Karabiga'da öğrenimini tamamladı. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde 2008-2013 yılları arasında lisansını tamamladı. Bu yıllar içinde İngiltere Brighton St. Giles' te dil eğitimi aldı. 2014'te Garanti Bankasında işe başladı. Aynı yıl Burak ERGEZER'le hayatını birleştirdi. 2022 yılında garanti bankasındaki işinden istifa etti. İki çocuk anne olarak öğrenim hayatına devam etmektedir. Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Organik Tarım İşletmeciliği (Disiplinlerarası) Ana bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı aynı zamanda kendini geliştirmek ve güzel hobiler edinmek için Bayburt Üniversitesi Ön Lisans programında Aşçılık okudu ve dereceyle tamamladı.

